

H Hergebruik van materiaal in onderwijs- en onderzoekomgevingen

Colofon

Hergebruik van materiaal in onderwijs- en onderzoekomgevingen.

SURFdirect
Postbus 2290
3500 GG Utrecht
T + 31 30 234 66 00
F + 31 30 233 29 60
E info@surf.nl
W www.surf.nl/surfdirect

Auteurs

Paul Keller - *Creative Commons Nederland*

Wilma Mossink - *SURFdirect*

Het rapport is geschreven in opdracht van SURFdirect, de digitale rechten expertise community in het hoger onderwijs.

Redactie

Annemiek van der Kuil, *SURFdirect*

SURF is de ICT-samenwerkingsorganisatie van het hoger onderwijs en onderzoek (www.surf.nl).
Deze publicatie is digitaal beschikbaar via de website van Stichting SURF: www.surf.nl/publicaties

© Stichting SURF
December 2008

Deze publicatie verschijnt onder de Creative Commons licentie Naamsvermelding 3.0 Nederland

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1 Inleiding	6
1.1 Opzet van het rapport	8
2 Het hoger onderwijsveld in relatie tot open onderzoeks- en onderwijsmateriaal	9
2.1 Inleiding	9
2.2 Onderzoeksmateriaal in relatie tot open	9
2.1.2 Onderzoeksdata in relatie tot open	10
2.2 Onderwijsmateriaal in relatie tot open	11
2.2.2 Cape Town Open Education Declaration	12
2.2.3. Open Knowledge	12
2.2.4 Open Educational Resources	13
2.2.5 Open inhoud, Open Content	14
3 Licenties voor gebruik in onderwijs en onderzoek	15
3.1 Inleiding	15
3.2 Open Content Licenties	15
3.2.1 Creative Commons	15
3.2.2 De zes Creative Commons standaardlicenties	17
3.3 GNU Free Documentation License (GFDL)	19
3.4 De Open Educational License	20
3.5 Licentie voorwaarden in de Berlin Declaration	20
3.5.1 Open Data licenties	22
3.5.2 Open Data Commons Public Domain Dedication and Licence (ODC PDDL) ...	22
3.5.3 Creative Commons Zero Waiver (CC0 Waiver)	23
4 Toepassing van Open Content licenties op onderwijs- en onderzoeksmateriaal	24
4.1 Inleiding	24
4.2 Kritiek op de Creative Commons licenties	24
4.3 Onduidelijkheid omtrent de definitie van Niet Commercieel gebruik	27
4.4 Afgeleide werken van onderwijs en onderzoeksmateriaal	29
5 Conclusies en aanbevelingen	30
Bijlage 1: vragenlijst	33
6 Resultaten van de verkenning	36
Bijlage 2: Resultaten van de enquête	

Samenvatting

Het delen van onderwijs- en onderzoeksmateriaal staat hoog op de agenda van de Nederlandse instellingen voor hoger onderwijs en onderzoek. Materiaal dat binnen de instellingen wordt vervaardigd of wordt verzameld moet voor onderwijs en onderzoek (her)gebruikt kunnen worden of moet als basis voor de ontwikkeling van nieuw onderwijsmateriaal kunnen dienen.

Met de komst van internet en andere nieuwe ICT mogelijkheden zijn de mogelijkheden voor verspreiden en hergebruik van materiaal drastisch veranderd. En deze veranderingen vragen om een heroriëntatie van de regels voor het delen van onderwijs- en onderzoeksmateriaal.

Met dit onderzoeksrapport willen Creative Commons Nederland en SURFdirect (de Digitale Rechten Expertise Community van SURF) komen tot een aanbeveling voor een licentie voor het delen van onderwijs- en onderzoeksmateriaal binnen het Nederlandse hoger onderwijs. Het gaat hier om een licentie waarmee het voor hergebruikers van materiaal dat in repositories is opgeslagen duidelijk is wat zij met het materiaal mogen doen. Hiervoor bestaan verschillende zogenaamde Open Content licenties zoals de Creative Commons licenties. Niet alleen voor hergebruik van content zijn er licenties ontwikkeld. Ook voor het delen van wetenschappelijke data zijn er in de afgelopen twee jaar licenties geformuleerd die bij de specifieke kenmerken van wetenschappelijke onderzoeksdata aansluiten.

Een verkenning van SURFdirect en Creative Commons Nederland wijst uit dat er binnen het onderwijsveld de wens bestaat om onderwijs en onderzoeksmateriaal te delen maar dat hiervoor op dit moment richtlijnen ontbreken. Op internationaal niveau zijn er sinds enkele jaren initiatieven genomen die zich richten op internationale standaarden voor vrije toegang tot wetenschappelijke publicaties (Berlin Declaration on Open Acces), onderwijsmateriaal (Cape Town Open Education Declaration) en wetenschappelijke onderzoeksdata (Science Commons Protocol for Implementing Open Acces Data). Deze richtlijnen en declaraties schetsen de minimumvereisten waaraan een aanbeveling voor een licentie voor hergebruik van content en ruwe onderzoeksdata zou moeten voldoen.

Op basis van de analyse van bestaande Open Content licenties in het vierde hoofdstuk van dit rapport is geconcludeerd dat de Creative Commons licenties aan deze minimumvereisten voldoen. De Creative Commons licenties zijn de op dit moment meest gebruikte en gebruiksvriendelijke Open Content licenties. Zij beschikken over een solide metadata implementatie en zijn in tegenstelling tot alle andere Open Content licenties ook in aan het Nederlandse auteursrecht aangepaste versies beschikbaar. Er bestaan zes verschillende versies van de Creative Commons licenties. Vijf van deze licenties passen, naast de vereiste Naamsvermelding, aanvullende beperkingen met betrekking tot het gebruik van gelicentieerd materiaal voor commerciële doeleinden en/of het maken van afgeleide werken toe. Het niet toestaan van commercieel hergebruik en het niet toestaan van het maken van afgeleide werken lijken in eerste instantie aan te sluiten bij de wensen uit het veld. Deze zijn echter niet in lijn met de relevante internationale standaarden en sluiten ook niet aan bij de hieronder genoemde uitgangspunten van SURFdirect.

Gezien de voorwaarde van SURFdirect dat de keuze voor een licentie geen hindernissen moet opwerpen voor toekomstig gebruik van onderwijs en onderzoeksmateriaal, toepasbaar is in het wetenschappelijk als hoger beroepsonderwijs en in 80% van de gevallen kan worden toegepast komt dit rapport tot een aanbeveling voor gebruik van de meest liberale Creative Commons licentie:

Op basis van de Creative Commons Naamsvermelding 3.0 Nederland Licentie mogen gebruikers het gelicentieerde werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken en distribueren onder voorwaarde van naamsvermelding van de maker. Deze licentie staat commercieel gebruik en afgeleide werken vrij toe, zolang gebruikers aan de voorwaarden omtrent naamsvermelding voldoen. Hieronder valt niet alleen het vermelden van de naam van de maker maar ook de verplichting om afgeleide werken duidelijk als zodanig aan te wijzen.

Een uitzondering op deze aanbeveling vormt het licentiëren van ruwe onderzoeksdata. De onderzochte open data licenties zijn op dit moment slechts in conceptversies beschikbaar zodat er op dit moment geen definitieve aanbeveling voor een specifieke licentie gedaan kan worden. De definitieve keuze van een licentie voor het licentiëren van onderzoeksdata moet echter in iedere geval aan het 'Science Commons Protocol for Implementing Open Access Data' voldoen.

Een belangrijke aanbeveling in dit rapport is verder dat SURFdirect een gedegen bewustwordingscampagne opzet om de Creative Commons licenties aan het veld uit te leggen en bekend te maken.

1 Inleiding

Het delen van onderwijs- en onderzoeksmateriaal staat hoog op de agenda van de Nederlandse instellingen voor hoger onderwijs en onderzoek. Materiaal dat binnen de instellingen wordt vervaardigd of wordt verzameld moet voor onderwijs en onderzoek (her)gebruikt kunnen worden of moet als basis voor de ontwikkeling van nieuw onderwijsmateriaal kunnen dienen.

Met de komst van internet en andere nieuwe ICT mogelijkheden zijn de mogelijkheden voor verspreiden en hergebruik van materiaal drastisch veranderd. Een van de manieren om onderwijs- en onderzoeksmateriaal op te slaan en makkelijk via internet te verspreiden zijn via repositories¹, 'digitale schatkamers'. Alle academische instellingen hebben een onderzoeksrepository ingericht waar de wetenschappelijke informatie van de universiteit of onderzoeksinstelling in opgeslagen kan worden. NARCIS² geeft toegang tot de Nederlandse wetenschapsinformatie via de repositories van alle Nederlandse universiteiten, een aantal onderzoeksinstituten, de KNAW en NWO. Maar ook zoekmachines als Google en Google Scholar halen hun gegevens op uit repositories.

De ontwikkeling van de digitale bibliotheek leidde er toe dat naast wetenschappelijke informatie ook onderwijsmateriaal dat binnen een instelling wordt geproduceerd, systematischer wordt verzameld, ontsloten en toegankelijker gemaakt. Hogescholen stellen via de HBO Kennisbank³ afstudeerscripties van hun studenten en publicaties van lectoren beschikbaar voor hergebruik. Voor het delen van onderwijsmateriaal wordt LOREnet⁴ gebruikt.

Het materiaal dat in de repositories van de Nederlandse instellingen wordt opgenomen bestaat niet alleen uit bibliografische gegevens en/of metadata. Ook onderzoeksdata, volledige teksten van wetenschappelijke publicaties, of andersoortige bestanden, zoals audio en video worden in de digitale bewaarplaatsen opgenomen. De repositorysoftware zorgt ervoor dat anderen via allerlei zoekmachines kunnen zoeken en materiaal kunnen ophalen en downloaden.

Echter de stelselmatige ontsluiting en beschikbaarstelling van onderzoeks- en onderwijsmateriaal kan een belemmering vormen voor het aanleveren van content. Angst voor auteursrechtelijke problemen speelt hierbij een belangrijke rol⁵. Ook de diversiteit van de materialen en de omstandigheid dat verschillende materialen meerdere ontwikkelaars kennen, kan het probleem vergroten om materiaal in een repository op te nemen en beschikbaar te stellen aan derden. Daarnaast kunnen materiaal, informatie, kennis of data op verschillende manieren gebruikt worden: gebruik van het werk zoals het aangeboden wordt, het werk aanpassen aan de eigen situatie, het werk combineren met andere werken en het werk al dan niet aangepast of gecombineerd met andere werken beschikbaar stellen, al dan niet met een commercieel doel. Vooral hergebruik van materiaal kan zorgen voor auteursrechtelijke hoofdbrekers. Een mash up⁶ geeft overigens een aardig voorbeeld van de soorten werken en soorten gebruik die in de toekomst verwacht kunnen worden.

De vraag wie de auteursrechthebbende is van wetenschappelijke publicaties en leermaterialen wordt in dit rapport niet behandeld. De schrijvers van het rapport zijn zich bewust van de discussie over dit onderwerp maar hebben het onderwerp bewust buiten de scope van het rapport gehouden.

¹ Hart, Joseph and Bob Albrecht (2004). [Instructional Repositories and Referatories](#). ECAR Research Bulletin, Volume 2004, Issue 5, March 2, 2004 pag 3

² www.narcis.info

³ www.hbo-kennisbank.nl

⁴ www.lorenet.nl

⁵ Van Bentum, M. 2006 [Information resources, digital content and libraries. Onderwijsmateriaal het faciliteren van productie tot hergebruik](#)

⁶ Een mash up is een webpagina of -applicatie waar gegevens uit meerdere bronnen gecombineerd en gezamenlijk gepresenteerd worden⁶. Er zijn verschillende soorten mash ups te onderscheiden. In een verzamel mash up worden gegevens uit verschillende bronnen die ongeveer gelijke informatie bevatten samengevoegd tot lijst van gegevens. Bij een zoek mash up worden verschillende websites worden doorzocht om specifiek element uit aantal websites te kunnen vergelijken. Het is ook mogelijk om gegevens uit een aantal bronnen soms gecombineerd met filter samen te voegen. Dit is een geaggregeerde mash up.

Dit rapport neemt als uitgangspunt hoe het bij de instellingen geproduceerde materiaal beschikbaar wordt gesteld en niet wie het materiaal aanbiedt. Over het eigendom van wetenschappelijke publicaties en leermaterialen wordt verwezen naar de literatuur en bestaande rapporten hierover⁷.

Het opslaan van een wetenschappelijk werk, databestanden, afstudeerscripties of onderwijsmateriaal in een repository van een instelling, is een door het auteursrecht beschermde handeling waarvoor de auteur of rechthebbende toestemming moet geven. Vervolgens moeten de auteur en de instelling (als beheerder van de repository) afspraken maken over op welke wijze het werk toegankelijk wordt gemaakt en onder welke voorwaarden dit gebeurt.

SURFdirect heeft al verschillende licenties ontwikkeld om het vullen van een digitale schatkamer te vergemakkelijken⁸. Zo ontwikkelde zij samen met JISC een eigen licentie die wetenschappers helpt het auteursrecht in eigen hand te houden: de Licentie tot Publiceren. Daardoor kunnen zij afspraken maken met hun instelling om de door hen vervaardigde en gepubliceerde artikelen op te nemen in een repository. De Licentie tot Publiceren richt zich op wetenschappers die publiceren in tijdschriften die het zogenaamde abonnementsmodel hanteren. De licentie regelt onder andere dat de auteur het recht behoudt om de publicatie, in de vorm waarin de uitgever het publiceert, te veelelvoudigen, te hergebruiken en te publiceren in de repository van de instelling waar de auteur werkzaam is.

Voor het opnemen van het materiaal in de repository ontwierp SURFdirect eveneens een eigen licentie. Deze Licentie tot Deponeren regelt het in bewaring geven van het werk en/of de onderliggende databestanden en zorgt ervoor dat het werk zonder beperkingen aan derden beschikbaar gesteld kan worden.

Een licentie die eventuele gebruikers van het materiaal duidelijk maakt wat zij met het materiaal mogen doen is nog niet beschikbaar. Er zijn verschillende licenties in omloop die het hergebruik van materiaal regelen maar veel auteurs maken gebruik van een licentie uit de Creative Commons suite. Gezien de relatief grote bekendheid van deze licenties heeft SURFdirect⁹, de digitale rechten expertise community van SURF, in samenwerking met Creative Commons Nederland verkend of een van deze licenties geschikt zou zijn voor gebruik in het hoger onderwijs.

De weerslag van voornoemde verkenning vindt u in dit rapport. Met dit rapport hoopt SURFdirect duidelijkheid te krijgen over welke gebruikslicentie geschikt is om met publieke middelen gefinancierd materiaal zo ruim mogelijk beschikbaar te stellen en welke licentie SURFdirect kan aanbevelen aan betrokkenen in onderwijs en onderzoek. Uitgangspunt hierbij zijn de verschillende soorten materiaal die in een repository opgenomen kunnen worden en de diverse vormen die hergebruik van materiaal kan aannemen. Verder is meegenomen dat de licentie in 80% van de gevallen toepasbaar moet kunnen zijn en dat zowel HBO als WO van dezelfde licentie gebruik kan maken.

In de twee door SURFdirect ontwikkelde licenties is gestreefd om de belangen die de betrokkenen in het proces hebben zoveel mogelijk in balans te brengen. Dit auteursrechtelijk arrangement houdt de situatie werkbaar en leidt tot optimalisering van toegang tot materiaal. Ook de licentie waaronder het materiaal ter beschikking wordt gesteld moet in de vorm van een zodanig arrangement plaatsvinden.

⁷ Zie onder andere: Mossink, W, Auteursrechten op wetenschappelijke publicaties, Stichting SURF/IWI, Utrecht 1999 en Guibault, Lucie, On Owning the Right to Open Access to Scientific Publications (draft), IvIR, April 2006

⁸ www.surffoundation.nl/smartsite.dws?ch=AHO&id=12813

⁹ www.surf.nl/surfdirect

1.1 Opzet van het rapport

Een licentie waaronder het onderwijs- en onderzoeksmateriaal verspreid wordt en die door het gehele hoger onderwijs in Nederland gebruikt zou kunnen worden moet de gevoelens en meningen van onderwijsmakers en onderzoekers grotendeels weerspiegelen, daar anders de licentie niet wordt toegepast. Daarom is bij aanvang van de verkenning die ten grondslag ligt aan dit rapport een vragenlijst rondgestuurd aan de diverse communities in onderwijs en onderzoek die SURFdirect kent¹⁰. De vragenlijst bevatte onder andere vragen over het beschikbaar stellen van eigen materiaal en vragen over gebruik van materiaal van derden. Bij de beschikbaarstelling van eigen materiaal is deelnemers gevraagd of zij bekend waren met de Creative Commons licenties en of zij deze weleens gebruikt hadden. Nadrukkelijk is de vraag over commercieel gebruik van materiaal aan de orde gekomen. De vragenlijst is als bijlage aan dit rapport gevoegd. De resultaten van de verkenning, die als een eerste steekproef gezien kan worden, zijn eveneens als bijlage toegevoegd.. De respons op de vragenlijst was dermate laag dat de schrijvers van het rapport deze slechts beperkt hebben gebruikt. De schrijvers zijn zich ervan bewust dat de verkenning niet als representatief gezien kan worden. Toch geven de antwoorden van respondenten gekoppeld met de mondelinge feedback van onderwijsmakers en onderzoekers tijdens de presentatie van een concept versie van dit rapport op 8 mei 2008 voldoende inzicht om deze als achtergrondinformatie bij de totstandkoming van de aanbevelingen te gebruiken.

Hoofdstuk 2 schetst de omgeving van onderwijs en onderzoek in relatie tot open en vrije toegankelijkheid van kennis, informatie en werken. Dit hoofdstuk gaat nader in op begrippen als Open Access, Open Content, en Open Data. In dit hoofdstuk vindt een eerste inventarisatie plaats van de Open Content licenties die in het hoger onderwijs- en onderzoeksveld nationaal en internationaal gebruikt worden.

In hoofdstuk 3 wordt achtergrondinformatie gegeven over Creative Commons Nederland en de licenties die door hen worden onderhouden en onder de aandacht worden gebracht. Dit hoofdstuk geeft tevens een korte analyse van enkele overige licenties die eveneens in het veld gebruikt worden zoals de Wikipedia licentie, de Open Educational License en de Open Data licenties.

Het volgende hoofdstuk 4 gaat in op de voor- en nadelen van de verschillende licenties en hun bepalingen in relatie tot de ervaringen van het onderwijs- en onderzoeksveld.

Het laatste hoofdstuk ten slotte geeft de conclusies weer en doet aanbevelingen.

¹⁰ De vragenlijst is gestuurd naar de communities van SURFdirect, SURFshare en Webstream. Ook hebben de landelijke contactpersonen (LCP's) van het platform Onderwijs van SURFfoundation de vragenlijst ontvangen. Verder is de vragenlijst geplaatst op de website van Creative Commons Nederland.

2 Het hoger onderwijsveld in relatie tot open onderzoeks- en onderwijsmateriaal

2.1 Inleiding

SURF (SURFfoundation, SURFdiensten en SURFnet) heeft in april 2008 een statement uitgebracht waarin haar opvattingen over 'open'¹¹ zijn verwoord. In dit statement maakt SURF bekend dat zij ernaar streeft open standaarden toe te passen en het gebruik daarvan te bevorderen om de samenwerking in het hoger onderwijs te vereenvoudigen. Een van de manieren om hieraan gevolg te geven is het gebruik van Open Source en Open Access, mogelijkheden die SURF daarom sterk stimuleert.

Open Source, Open Access en Open Content zijn termen om aan te geven dat materiaal vrij (her)gebruikt kan worden en dat de makers ervan afzien om bepaalde rechten met betrekking tot hun werk uit te oefenen. Er is echter een duidelijk verschil tussen deze begrippen. Open Source beschrijft de praktijk die in productie en ontwikkeling vrije toegang geeft tot de bronmaterialen (de source) van een eindproduct¹². Dit betreft in de meeste gevallen software. Open Access betreft de vrije toegankelijkheid van wetenschappelijk materiaal: niet alleen publicaties in wetenschappelijke tijdschriften maar ook de vrije toegankelijkheid tot ruw onderzoeksmateriaal zoals de onderliggende data¹³. Open Content is een verzamelnaam voor creatief werk (zoals tekst, afbeeldingen, geluid en video) dat wordt gepubliceerd onder een niet-restrictieve licentie dat het kopiëren van die informatie en (afhankelijk van de gekozen licentie) ook het bewerken en verspreiden expliciet toestaat¹⁴.

2.2 Onderzoeksmateriaal in relatie tot open

In het hoger onderwijs zijn de repositories voor wetenschappelijke publicaties al verder ontwikkeld dan de repositories voor onderwijsmateriaal. Een belangrijke drijfveer hiervoor waren de Open Access statements van Budapest, Bethesda en Berlijn. Van deze drie verklaringen is de 'Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities'¹⁵ die in oktober 2003 is uitgebracht, wel de bekendste. Alle Nederlandse universiteiten, KNAW, NWO en SURF hebben deze Berlin Declaration ondertekend. Voorlopers waren de Budapest Open Access Initiative van februari 2002¹⁶ en de Bethesda Statement on Open Access Publishing van juni 2003¹⁷.

De Budapest Open Access Initiative voorziet in een definitie van Open Access: wereldwijde elektronische verspreiding van wetenschappelijke literatuur en volledig vrije en onbeperkte toegang daartoe door alle wetenschappers, docenten, studenten en andere nieuwsgierige geesten. De Bethesda Statement on Open Access vult de definitie aan met twee voorwaarden waaraan een Open Access publicatie moet voldoen. De eerste voorwaarde betreft de licentie die een auteur geeft met betrekking tot het gebruik van zijn werk. De tweede voorwaarde betreft het depot van het werk in tenminste één online repository van een organisatie die Open Access mogelijk wil maken.

De Berlin Declaration breidt de eerder gedane verklaringen uit tot meerdere wetenschapsgebieden en verklaart de voorwaarden van Open Access op van toepassing op de kunsten en sociale wetenschappen (arts en humanities).

¹¹ www.surf.nl/en/OverSURF/Pages/SURFenOpen.aspx

¹² http://nl.wikipedia.org/wiki/Open_Source

¹³ http://en.wikipedia.org/wiki/Open_access

¹⁴ http://nl.wikipedia.org/wiki/Open_content

¹⁵ <http://oa.mpg.de/openaccess-berlin/berlindeclaration.html>

¹⁶ www.soros.org/openaccess/

¹⁷ www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm

Het plaatsen van materiaal in een repository is niet de enige manier om wetenschappelijke publicaties vrij toegankelijk te maken. Het publiceren in een Open Access tijdschrift is een andere manier die aanbevolen wordt voor vrij gebruik van wetenschappelijke publicaties. De eerste manier wordt de groene weg genoemd, de tweede de gouden weg. Op de tweede weg zal in het kader van dit rapport niet nader worden ingegaan behalve met de vermelding dat enkele van de Open Access tijdschriften een Creative Commons licentie gebruiken om het materiaal beschikbaar te stellen¹⁸.

2.2.1 Onderzoekspublicaties in relatie tot open

Disseminatie van kennis heeft zich in de afgelopen decennia aangepast aan nieuwe verspreidingsvormen getuige de repositories en nieuwe wijzen van elektronisch publiceren. Echter de kennis en informatie zelf wordt nog grotendeels verpakt in traditionele werkvormen: reviews, proefschriften, conference proceedings, scripties of artikelen in wetenschappelijke tijdschriften. Genoemde uitingen zijn ook de werkvormen die voornamelijk in de repositories van de universiteiten en in mindere mate van de hogescholen zijn te vinden.

Naast de gebruikelijke werkvormen ontstaan nieuwe vormen van scholarship en wetenschappelijke werken zoals discussiefora, blogs, wiki's en hubs. De verschillende vormen van wetenschappelijke informatie zijn typische voorbeelden van materiaal dat in overeenstemming met de voorwaarden van de Berlin Declaration aan derden beschikbaar moet worden gesteld. Het ligt daarom voor de hand om bij deze gangbare vormen van wetenschappelijke informatie te kiezen voor een Open Content licentie. Het is bij complexere publicaties wenselijker aan te sluiten bij licenties of protocollen die meer dan Open Content licenties hierop toegesneden zijn. De volgende paragraaf gaat hier nader op in.

2.1.2 Onderzoeksdata in relatie tot open

Een recente belangrijke ontwikkeling is de aandacht die momenteel geschonken wordt aan de beschikbaarstelling en hergebruik van aan een publicatie ten grondslag liggende data: Open Data. De data waaraan binnen deze term gerefereerd wordt, hebben vooral betrekking op niet tekstueel materiaal zoals kaarten, genen, chemical compounds, wiskundige en wetenschappelijke formules, medische gegevens en data met betrekking tot biosciences en biodiversiteit. De openheid die daarbij gevraagd wordt heeft niet zozeer betrekking op openheid van de data zelf maar eerder op de openheid van metadata. De Open Data beweging vraagt dat bepaalde data vrij toegankelijk zijn voor iedereen zonder dat er beperkingen worden opgelegd door rechten van intellectueel eigendom of andere controle mechanismen¹⁹.

Wetenschap vereist steeds meer dat data van verschillende disciplines gekoppeld en gebruikt kunnen worden. Maar de juridische voorwaarden voor gebruik van data maken dit vaak lastig. Gedreven door de noodzaak voor interoperabiliteit van wetenschappelijke data presenteerde Science Commons onlangs een 'Protocol for Implementing Open Access Data'²⁰. Science Commons is afgestapt van het idee om databanken in licentie te geven. Een eerdere aanbeveling om een Creative Commons licentie of de GNU Free Documentation License (GFDL) te gebruiken is ingetrokken.

Voornoemd protocol probeert een antwoord te vinden op de koppeling van data en hergebruik hiervan. Het protocol is geen licentie of juridische tool maar een methode om ervoor te zorgen dat wetenschappelijke databanken waar data opgeslagen zijn rechtsgeldig geïntegreerd kunnen worden. Met behulp van het protocol kunnen juridische tools ontwikkeld worden en data, die al in het publieke domein aanwezig zijn, gevonden worden. De definities die het Protocol hanteert zijn in overeenstemming met de definities van de Open Knowledge Definition²¹ en verbreden de ideeën van de Budapest Declaration naar data en databanken. Het 'Protocol for Implementing Open

¹⁸Zie bijvoorbeeld www.biomedcentral.com/info/about/license

¹⁹http://en.wikipedia.org/wiki/Open_data

²⁰<http://sciencecommons.org/projects/publishing/open-access-data-protocol/>

²¹www.opendefinition.org/1.0/

Access Data' is een andere manier om vrije toegang te bevorderen. Hulpmiddelen die onder het protocol worden ontwikkeld moeten aan drie sleutelbegrippen voldoen: juridische zekerheid, eenvoudig te begrijpen en te gebruiken, en geen of nauwelijks transactiekosten voor gebruikers. Ontwikkelde hulpmiddelen kunnen worden voorgelegd aan Science Commons ter verkrijging en gebruik van de Science Commons Open Access Data Mark.

2.2 Onderwijsmateriaal in relatie tot open

2.2.1 Inleiding

Het is niet alleen het hergebruik van wetenschappelijke publicaties waaraan veel gewicht wordt toegekend. Ook aan het delen van leermiddelen wordt veel belang gehecht. Zo heeft SURFfoundation LOREnet ingericht waarmee de Nederlandse instellingen een instrument voor het uitwisselen van leermiddelen binnen en buiten de eigen omgeving hebben gekregen.

LOREnet staat voor 'Learning Object Repository netwerk'. Docenten kunnen zoeken en bladeren in verschillende verzamelingen relevante leermiddelen. LOREnet wil uitwisselbaarheid van leermaterialen tussen onderwijsorganisaties in Nederland stimuleren. Binnen LOREnet zijn afspraken gemaakt over diensten en technieken. Maar afspraken over de voorwaarden waaronder de leermiddelen hergebruikt kunnen worden, zijn nog niet gemaakt. Om de bestaande drempel van contact opnemen met de auteursrechthebbende voor hergebruik van zijn materiaal te slechten, streeft LOREnet expliciet naar voorwaarden die het eenvoudig maken om werken te hergebruiken.

De redenen om leermiddelen te delen zijn divers. Instellingen willen een actieve bijdrage leveren aan het lerende vermogen van instellingen en bedrijven²² of een einde maken aan de verspilling van tijd en middelen doordat onderwijsmaterialen op meerdere plaatsen opnieuw ontwikkeld worden. In ruil hiervoor willen zij beloond worden doordat andere instelling gebruik kunnen maken van nieuwe materialen die op basis van of met behulp van hun materiaal tot stand zijn gebracht.

In Groot Brittannië bestaat al geruime tijd een repository waar resources van en voor het hoger onderwijs beschikbaar zijn: Jorum²³. Jorum is een Bijbels begrip dat drinkbeker en/of het materiaal dat zich in de beker bevindt betekent. Jorum kent twee versies: JorumEducationUK en JorumOpen. Het materiaal binnen JorumEducationUK bestaat uit zowel onderwijs- als onderzoeksmateriaal in alle mogelijke vormen. De repository kent uitgebreide 'Terms of use'²⁴ op basis waarvan gebruikers van het in JorumEducationUK gedeponeerde materiaal mogen gebruiken voor onderwijsdoeleinden en voor eigen oefening, studie of gebruik. Voor deze doeleinden is het toegestaan dat het materiaal kan worden doorzocht, opgehaald, in beeld wordt gebracht en kan worden gedownload. Verder mag er ontleend worden aan het werk, mag dit geaggregeerd en aangepast worden. (Delen van) het materiaal en eventuele aanpassingen mogen elektronisch bewaard worden. Dit mag ook uitgeprint worden. Verder is het mogelijk dat delen van het materiaal en eventuele aanpassingen in elektronische leeromgevingen en in syllabi worden opgenomen. Het is ook mogelijk dat het materiaal omgezet wordt in braille. Hergebruik dient altijd te geschieden onder bronvermelding.

Het is gebruikers van JorumEducationUK absoluut niet toegestaan om het materiaal te verkopen, de bronvermelding te verwijderen of het materiaal commercieel te hergebruiken. Het is ook niet toegestaan om het materiaal te verspreiden anders dan via het gesloten netwerk van een instelling.

Anders dan voorgestaan met LOREnet is het materiaal in JorumEducationUK niet voor iedereen toegankelijk: hergebruik is voorbehouden aan geautoriseerde gebruikers. Alleen onderwijzend personeel en staf medewerkers van Engelse hoger en voortgezet onderwijsinstellingen kunnen zich inschrijven als gebruiker. De 'Terms of use' zijn verder weinig geschikt als referentiekader voor dit rapport omdat deze licentie niet de vrije beschikbaarheid van de in de repository opgeslagen informatie bestrijkt.

²² www.fontys.nl/rubrieken/fontysorganisatie.30044.htm

²³ www.jorum.ac.uk/

²⁴ www.jorum.ac.uk/user/termsofuse/index.html

Een interessante ontwikkeling deed zich voor op 21 april 2008. Die dag maakte Jorum bekend dat een deel van het materiaal in deze Britse nationale repository onder het Creative Commons framework beschikbaar wordt gesteld via JorumOpen.

2.2.2 Cape Town Open Education Declaration

In september 2007 werd in Kaapstad Zuid-Afrika een bijeenkomst gehouden met als doel om pogingen om open resources en technologie in relatie tot het onderwijs te bevorderen, te versnellen. De bijeenkomst was georganiseerd door het Open Society Institute²⁵ en de Shuttleworth Foundation²⁶. De bijeenkomst leidde tot de Cape Town Open Education Declaration²⁷. De Declaration vraagt van de ondertekenaars zich te committeren om strategieën te ontwikkelen die zich richten op open technologie en onderwijs. De wereldwijde beschikbaarheid van vrij toegankelijk onderwijsmateriaal dient ondersteund te worden door technologie die samenwerkend open leren en het delen van onderwijsmethoden mogelijk maken. De belemmeringen die er nu nog bestaan kunnen door samenwerking geslecht worden. Daarom vraagt de Cape Town Open Educational Declaration studenten, docenten, auteurs, onderwijsinstellingen, uitgevers, beleidsmakers en regeringen te streven naar en te participeren in de open education movement, naar het open maken van hun leermiddelen en open education een hoge prioriteit te geven.

2.2.3. Open Knowledge

In de onderwijswereld wordt niet zozeer gesproken over Open Access maar wordt er gerefereerd aan andere begrippen en concepten. Hieronder wordt kort ingegaan op open knowledge, open educational resources en Open Content.

Volgens de beschrijving op de website van de Open Knowledge Foundation²⁸ is open knowledge simpelweg kennis die vrij toegankelijk is. Open Knowledge is kennis die iedereen vrij kan gebruiken, hergebruiken en verspreiden zonder juridische, sociale of technologische beperkingen. Elke soort content, informatie of data 'van genen tot geodata, van sonnetten tot statistics' wordt onder kennis verstaan. Open Knowledge of 'vrij toegankelijke kennis' is een zeer ruim begrip waaronder dan ook verschillende (soorten van) werken en informatie kunnen vallen. In ieder geval worden er werken zoals boeken, films en muziek onder geschaard. Wetenschappelijke, historische, geografische en andere soorten data worden eveneens onder dit begrip gerangschikt.

Ook openbare kennis afkomstig van de centrale of decentrale overheid kan onder Open Knowledge vallen. Volgens de definitie die de Open Knowledge Foundation hanteert is een werk 'open' als de manier van verspreiden voldoet aan de voorwaarden die daarvoor gesteld worden; namelijk dat het werk in zijn geheel toegankelijk is tegen hoogstens redelijke reproductiekosten. Hierbij heeft het de voorkeur dat een werk via het internet zonder kosten is te downloaden. Daarnaast stelt de Open Knowledge Foundation als voorwaarde dat werk beschikbaar is in een vorm die aan te passen valt.

De Open Knowledge Foundation bevordert Open Knowledge. De website van de Foundation verstrekt daarom niet alleen richtlijnen over het begrip Open Knowledge maar ook over de wijze van verspreiden hiervan. De Foundation stelt dat de licentie waaronder het werk verspreid wordt "shall not restrict any party from selling or giving away the work either on its own or as a part of a package made form works from many different sources. The license shall not require a royalty of other fee for such sale or distribution". Wat betreft hergebruik van materiaal moet de licentie toestaan "them to be distributed under the terms of the original work". Bij de verspreiding van het werk moet het werk zo gepresenteerd worden dat er geen technische belemmeringen zijn om het toegestane hergebruik onmogelijk te maken. De toegestane licentie mag bepalingen opnemen over

²⁵ www.soros.org/

²⁶ www.shuttleworthfoundation.org/

²⁷ www.capetowndeclaration.org/

²⁸ www.okfn.org/

naamsvermelding van makers en hergebruikers. Tevens mag de licentie bepalen dat hergebruikte werken een verschillend versienummer of een andere naam dragen dan het originele werk.

Er worden nog meer eisen aan de licentie gesteld. Om te voorkomen dat commercieel gebruik uitgesloten wordt mag de licentie geen bepalingen bevatten die commercieel gebruik verbieden of dat het werk niet gebruikt zou mogen in bepaalde onderzoeksterreinen zoals genetisch onderzoek.

De Foundation heeft veel licentiebepalingen rechtstreeks overgenomen van de Open Source Definition (OSD)²⁹. Geen uitsluiting van gebruik voor bepaalde groepen of terreinen van onderzoek zijn daar voorbeelden van. Ook de wijze waarop de licentie en de werken onder die licentie verspreid worden zijn direct ontleend aan de OSD.

2.2.4 Open Educational Resources

Open Educational Resources zijn 'onderwijs- en leermiddelen en onderzoekbronnen die zich in het publiek domein bevinden of beschikbaar zijn gesteld onder een licentie die vrij gebruik of hergebruik door anderen toestaat. Open Educational Resources omvatten volledige cursussen of colleges, cursusmateriaal, modules, tekstboeken, streaming video's, testen, software en alle andere hulpmiddelen, materiaal of technieken die gebruikt worden om de toegang tot kennis te ondersteunen'³⁰.

Open Educational Resources is vooral een programma om kwalitatief hoogstaand onderwijsmateriaal wereldwijd in vele talen vrij toegankelijk te maken. Projecten of benaderingen die het vervaardigen, gebruik, hergebruik en het delen van Open Educational Resources mogelijk maken worden gesteund door 'The William & Flora Hewlett Foundation'³¹.

Ter ondersteuning van Open Educational Resources is een wereldwijd consortium opgezet waarin instellingen kunnen participeren om hun onderwijsmateriaal beschikbaar te stellen. In het OpenCourseWare Consortium³² werken meer dan 120 instellingen van hoger onderwijs samen "to create a broad and deep body of open educational content using a shared model". Nederland kent twee deelnemers in het OpenCourseWare Consortium: de Technische Universiteit Delft en de Open Universiteit Nederland. Om te participeren in het consortium dienen instellingen onder hun eigen naam tenminste tien cursussen te publiceren in een format in overeenstemming met de definitie van OpenCourseWare. OpenCourseWare wordt gedefinieerd als een open digitale publicatie van onderwijsmateriaal van hoge kwaliteit georganiseerd als cursussen.

Het OpenCourseWare project van MIT³³ is waarschijnlijk het belangrijkste project rondom Open Educational Resources, een project waarbinnen zeer veel onderwijsmateriaal (1.800 cursussen) beschikbaar wordt gemaakt. Een goede aanvulling daarop is het Connexions³⁴ project dat naast veel onderwijsmateriaal ook software hulpmiddelen heeft gegenereerd om makers van materiaal te ondersteunen bij het publiceren en samenwerken. Connexions is in feite een omgeving voor samen ontwikkelen, delen en snel publiceren van content op het web. Aan al het ontwikkelde materiaal (6928 modules en 388 cursussen, stand van zaken per september 2008) wordt een Creative Commons Naamsvermelding licentie gehecht. The William & Flora Hewlett Foundation heeft Creative Commons gesteund in de ontwikkeling van hun licenties om belemmeringen voor gebruik en hergebruik weg te nemen. Om beter de juridische implicaties van hergebruik van onderwijsmateriaal te doorgronden ondersteunt de Hewlett Foundation een in het najaar van 2007 nieuw opgerichte afdeling van Creative Commons: CClearn³⁵. CClearn is erop gericht om het volledige potentieel van het internet in te zetten voor open leren en Open Educational Resources door technische, juridische en sociale hindernissen weg te nemen. De belangrijkste activiteiten van

²⁹ www.opensource.org/docs/osd en <http://opendefinition.org/1.0/annotated/>

³⁰ www.hewlett.org/Programs/Education/OER/

³¹ www.hewlett.org

³² www.ocwconsortium.org

³³ <http://ocw.mit.edu/OcwWeb/web/home/home/index.htm>

³⁴ <http://cnx.org/>

³⁵ <http://learn.creativecommons.org/>

deze afdeling van Creative Commons tot nu toe zijn het opzetten van het (Open) Education Search project³⁶ en de ondersteuning bij de Cape Town Open Education Declaration. Verder heeft CCLearn ondersteunend materiaal ontwikkeld om onderwijsmakers en gebruikers bekend te maken met de ideeën die aan open leren ten grondslag liggen en de manier waarop Creative Commons licenties hierbij ingezet kunnen worden.

2.2.5 Open inhoud, Open Content

Open inhoud of Open Content is een verzamelnaam voor creatief werk dat wordt gepubliceerd onder een niet-restrictieve licentie die het kopiëren van die werken en (afhankelijk van de gekozen licentie) ook het bewerken en verspreiden daarvan expliciet toestaat. De term Open Content is afgeleid van de term Open Source. Een voorbeeld van een Open Content project is Wikipedia.³⁷ Wikipedia maakt gebruik van de Wikipedia licentie waarover in het volgende hoofdstuk eveneens meer zal worden gezegd.

³⁶ [http://wiki.creativecommons.org/CcLearn: Open Education Search project](http://wiki.creativecommons.org/CcLearn:_Open_Education_Search_project)

³⁷ http://nl.wikipedia.org/wiki/Open_content

3 Licenties voor gebruik in onderwijs en onderzoek

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden Open Content licenties besproken die in onderwijs en onderzoek worden toegepast. Het eerste deel van dit hoofdstuk behandelt licenties die voor het in licentie geven van onderwijsmaterialen en publicaties geschikt zijn. Naast de zes Creative Commons licenties wordt kort ingegaan op de licentie die de Berlin Declaration als voorwaarde stelt, de GNU Free Documentation licentie en de Open Educational License. In het tweede gedeelte worden twee licenties voor het verspreiden van (onderzoeks-)data toegelicht: de Open Data Commons Domain Dedication and Licence en de Creative Commons Zero Waiver.

Dit hoofdstuk is vooral interessant voor lezers die minder of niet bekend zijn met de inhoud van open content en open data licenties. Lezers die op de hoogte zijn van de inhoud van de licenties, kunnen dit hoofdstuk overslaan en doorgaan naar het volgende hoofdstuk.

3.2 Open Content Licenties

3.2.1 Creative Commons

Creative Commons is in 2001 opgericht in de Verenigde Staten en deze organisatie biedt aan schrijvers, filmmakers, fotografen en alle auteurs van auteursrechtelijk beschermde werken, de mogelijkheid om via licenties met behoud van hun auteursrechten, werken via het internet te verspreiden en beschikbaar te stellen voor hergebruik door derden. De afgelopen jaren zijn de van oorsprong Amerikaanse licenties in steeds meer landen in gebruik genomen en omgezet naar het nationaal recht van de betreffende landen. Er zijn op dit moment wereldwijd ongeveer 130 miljoen werken op internet die verwijzen naar een Creative Commons-licentie³⁸ Ook in Nederland zijn de Creative Commons licenties vertaald en zijn de licenties aangepast aan het Nederlands recht.

Sinds haar ontstaan is Creative Commons gekarakteriseerd als een alternatief auteursrecht of een nieuwe auteursrechtelijke regeling. Met die omschrijvingen doelt men met name op het feit dat de licenties de auteur de mogelijkheid bieden om bepaalde voorwaarden te stellen aan de verveelvoudiging en verspreiding van zijn of haar werk. Het licentiesysteem van Creative Commons beweegt zich echter nadrukkelijk binnen de bestaande auteursrechtelijke kaders. De rechten die aan de licentiegever worden toegekend, volgen uit de volgens de Auteurswet aan de maker toekomende exploitatierechten.

De licentieprocedure is eenvoudig. Een maker selecteert op de website van Creative Commons de gewenste licentievariant (door twee vragen te beantwoorden) en bevestigt vervolgens zijn of haar keuze. Op de website wordt vervolgens een HTML code voor het integreren van de licentievermelding in websites aangeboden. Ook zijn er links en instructies voor het vermelden van de licentievoorwaarden voor offline werken in de metadata van mediabestanden te vinden.

This PDF version of *Free Culture* is licensed under a Creative Commons license. This license permits non-commercial use of this work, so long as attribution is given.

For more information about the license, click the icon above, or visit <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/1.0/>.

Van de Creative Commons licentievarianten bestaan steeds drie versies: een vereenvoudigde versie voor niet-juristen, een juridische versie (de daadwerkelijke licentieovereenkomst) en een computerleesbare versie. In online omgevingen verwijst de licentievermelding bij een gelicentieerd

³⁸ http://wiki.creativecommons.org/License_statistics#Estimates_over_time

werk naar de vereenvoudigde versie op een server van Creative Commons. De vereenvoudigde versie verwijst door naar de daadwerkelijke licentieovereenkomst.

3.2.2 De zes Creative Commons standaardlicenties

Creative Commons kent zes (gratis) standaardlicenties waarmee een maker van een werk, de licentiegever, dit werk voor hergebruik ter beschikking kan stellen aan derden.

De zes licenties zijn combinaties van een basisbepaling met een mogelijke aanvulling van drie facultatieve voorwaarden.

De basis van de licenties is (en geldt dus voor alle licentievarianten) dat de gebruikers het in licentie gegeven werk *om niet* mogen reproduceren, opnemen in een of meerdere verzamelwerken, en het in de verzamelwerken opgenomen werk mogen reproduceren. Verder mogen zij exemplaren of geluidsopnames van het werk verspreiden, het werk in het openbaar tonen, op- en uitvoeren door middel van een digitale geluidsoverdracht van het werk, afzonderlijk en als deel van een verzamelwerk, en databanken opvragen en hergebruiken. En ook is bepaald dat een licentie onherroepelijk is en wordt verstrekt voor de duur van het auteursrecht. Deze basisbepaling hangt samen met de naamsvermelding; de gebruiker moet bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam vermelden.

De drie aanvullende voorwaarden zijn: de gebruiker of licentienemer mag een werk wel of niet voor commerciële doeleinden gebruiken, de gebruiker mag wel of geen bewerkingen maken van het werk en gebruiker is wel of niet verplicht om de bewerkingen van het in licentie gegeven werk onder dezelfde licentievoorwaarden aan te bieden aan derden.

Het combineren van de basisbepaling met naamsvermelding met de drie facultatieve voorwaarden houdt in dat er uiteindelijk zes licentievarianten mogelijk zijn.

	Naamsvermelding	De gebruiker moet bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam vermelden.
	Geen afgeleide werken	De gebruiker mag geen bewerkingen van het in licentie gegeven werk maken.
	Gelijk delen	De gebruiker dient afgeleide werken van het in licentie gegeven werk onder dezelfde voorwaarden in licentie te geven aan derden.
	Niet-commercieel	De gebruiker mag de verleende gebruiksrechten niet uitoefenen op een wijze die in de eerste plaats is bedoeld voor- of gericht op zakelijk of persoonlijk financieel gewin.

De Creative Commons licenties hanteren een redelijk strikte definitie van afgeleide werken:

Een afgeleid werk is een werk dat is gebaseerd op het werk of op het werk en andere reeds bestaande werken.

Voorbeelden van een afgeleid werk zijn een vertaling, een muziekschikking (arrangement), een toneelbewerking, een literaire bewerking, een verfilming, een geluidsopname, een kunstreproductie, een verkorte versie, een samenvatting of enig andere bewerking van een werk. Indien het werk een muziekwerk betreft, wordt de synchronisatie van de tijdslijnen van het werk en een bewegend beeld ('synching') als een afgeleid werk beschouwd³⁹.

³⁹ <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/nl/legalcode>

De definitie van een afgeleid werk betekent dat alle bewerkingen van het werk als afgeleide werken beschouwd worden. Afgeleide werken moeten echter niet met verzamelwerken verward worden. Ook dit begrip wordt in de Creative Commons licenties gedefinieerd:

Een verzamelwerk is een werk waarin het werk, in zijn geheel en in ongewijzigde vorm, samen met een of meer andere werken, die elk een afzonderlijk en zelfstandig werk vormen, tot een geheel is samengevoegd.

Voorbeelden van een verzamelwerk zijn een tijdschrift, een bloemlezing of een encyclopedie. Een verzamelwerk wordt niet als een afgeleid werk beschouwd.⁴⁰

Veel vormen van hergebruik van onderwijs- en onderzoekmateriaal zullen binnen de categorie van verzamelwerken vallen. Hierbij kan in eerste instantie gedacht worden aan opname van materiaal in readers, elektronische leeromgevingen of video colleges. De licentiebepalingen omtrent afgeleide werken zijn met name in het geval van vertalingen en voor een aantal specifieke toepassingen zoals mash-ups of audiovisuele werkstukken van belang.

De niet-commerciële bepaling is wellicht de licentievoorwaarde die voor de meeste verwarring kan zorgen. Het is moeilijk om de precieze scheidslijn tussen de begrippen 'niet-commercieel' en 'commercieel' aan te geven. In hoofdstuk 5 wordt in meer detail ingegaan op de definitie van niet-commercieel gebruik in de context van het hergebruik van onderzoeks- en onderwijs materiaal.

Door de combinatie van naamsvermelding en bovengenoemde drie facultatieve voorwaarden hebben makers, auteurs, licentiegevers de keuze uit in totaal zes verschillende Creative Commons licenties:

 De Creative Commons Naamsvermelding 3.0 Nederland Licentie⁴¹

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken van het werk maken en distribueren. De enige voorwaarde is dat de gebruiker bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam dient te vermelden. Dit is de meest liberale licentie (commercieel gebruik en afgeleide werken zijn vrij toegestaan).

 De Creative Commons Naamsvermelding-GelijkDelen 3.0 Nederland Licentie⁴²

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken van het werk maken en distribueren. Ook hier geldt de voorwaarde dat de gebruiker bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam vermeldt. Voorwaarde voor het distribueren van afgeleide werken is dat dit onder dezelfde licentievoorwaarden gebeurt (commercieel gebruik van het oorspronkelijke werk of afgeleide werken is vrij toegestaan).

 De Creative Commons Naamsvermelding-GeenAfgeleideWerken 3.0 Nederland Licentie⁴³

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven. Het maken van afgeleide werken is niet toegestaan. Commercieel gebruik van het oorspronkelijke werk is vrij toegestaan. Ook hier geldt de voorwaarde van naamsvermelding.

 De Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel 3.0 Nederland Licentie⁴⁴

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken van het werk maken en distribueren. Naast de voorwaarde van naamsvermelding geldt bij deze licentievariant de beperking dat de gebruiker het werk niet voor commerciële doeleinden mag gebruiken. Het distribueren van afgeleide werken voor niet commerciële doeleinden blijft vrij toegestaan.

⁴⁰ <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/nl/legalcode>

⁴¹ <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/legalcode>

⁴² <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/nl/legalcode>

⁴³ <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/3.0/nl/legalcode>

⁴⁴ <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/nl/legalcode>

 De Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GelijkDelen 3.0 Nederland Licentie⁴⁵

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken van het werk maken en distribueren. Naast de voorwaarde van Naamsvermelding geldt bij deze licentievariant de beperking dat de gebruiker het werk niet voor commerciële doeleinden mag gebruiken. Voorwaarde voor het distribueren van afgeleide werken – voor niet commerciële doeleinden – is dat dit onder de zelfde licentievoorwaarden gebeurt.

 De Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 3.0 Nederland Licentie⁴⁶

De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven zolang dit niet voor commerciële doeleinden gebeurt. Het maken van afgeleide werken is niet toegestaan. Dit is de meest restrictieve Creative Commons licentie die slechts heel beperkt additionele vrijheden introduceert.

3.3 GNU Free Documentation License (GFDL)

De GNU-licentie voor vrije documentatie⁴⁷ (Engels: GNU Free Documentation License) is een licentie die gebruikt wordt om tekstmateriaal onder bepaalde voorwaarden vrij te verspreiden. De GFDL is in de eerste plaats geformuleerd voor de documentatie van vrij verspreidbare computerprogramma's onder de GNU General Public License in het GNU-project. De GFDL wordt echter ook binnen andere contexten gebruikt. Zo gebruikt de online encyclopedie Wikipedia de GFDL voor alle tekstuele content (voor illustraties en foto's gebruikt Wikipedia bestanden die onder een brede reeks aan Open Content licenties gelicentieerd zijn). De GFDL, waarvan overigens alleen een versie in het Engels bestaat, kent een aantal verplichtingen voor hergebruikers van gelicentieerde werken:

- *Licentie GFDL*. Het werk of een afgeleid werk moet weer onder de GFDL worden vrijgegeven;
- *Naamsvermelding*. In iedere al dan niet gewijzigde versie van het werk moeten minimaal vijf auteurs van voorgaande versie(s) worden vermeld (alle auteurs als er minder dan vijf zijn), inclusief degene die de laatste wijziging heeft aangebracht;
- *Licentietekst*. Een letterlijke kopie van de gebruikte licentietekst moet met het document worden meegeleverd;
- *Invariante secties*. In de uiteindelijke gebruikte licentietekst voor het document kan onder bepaalde voorwaarden een lijst van invariante secties worden opgenomen die na het maken van een kopie van het werk niet veranderd mogen worden.

De eerste twee licentievoorwaarden komen overeen met de in de door Creative Commons gehanteerde GelijkDelen en Naamsvermelding voorwaarden. De twee volgende voorwaarden maken het gebruik van de GFDL, voor werken anders dan gedrukte software documentatie (waarvoor de licentie oorspronkelijk bedoeld was), moeilijker dan het gebruik van de vergelijkbare Creative Commons licentie. De Wikipedia Foundation heeft daarom in 2007 besloten om te onderzoeken of het her-licentiëren van de inhoud van Wikipedia onder de termen van de vergelijkbare Creative Commons Naamsvermelding GelijkDelen licentie mogelijk is. Hierover vindt op dit moment overleg plaats tussen de Wikimedia Foundation, Creative Commons en de organisatie die de GFDL beheert: de Free Software Foundation. Gezien het feit dat er binnen de Wikimedia Foundation de intentie bestaat om op een Creative Commons licentie over te stappen, lijkt gebruik van de GFDL voor werken anders dan software documentatie niet meer raadzaam.

⁴⁵ <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/nl/legalcode>

⁴⁶ <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/nl/legalcode>

⁴⁷ <http://gmplib.org/manual/GNU-Free-Documentation-License.html>

3.4 De Open Educational License

In het onderwijsveld worden enthousiaste geluiden gehoord over de Open Education License Draft⁴⁸. Deze licentie is ontwikkeld door David Wiley, die overigens ook het idee van Open Content bedacht, vanuit de achtergrond dat de vier manieren waarop onderwijsmateriaal wordt gebruikt te vatten is in 'the four Rs':

- Re-use: Use the work verbatim, just exactly as you found it;
- Rework: Alter or transform the work so that it better meets your needs;
- Remix: Combine the (verbatim or altered) work with other works to better meet your needs;
- Redistribute: Share the verbatim work, the reworked work, or the remixed work with others.

Wiley merkt op dat de bestaande licenties vooral 'remixes' belemmeren omdat 'Creative Commons copyleft' ⁴⁹clauses guarantee that all derivative works will be open, they also guarantee that they can never be used in remixes with the majority of other copylefted works' ⁵⁰. Dit maakt volgens Wiley toepassing van meer dan een variant van de Creative Commons licenties in Open Educational Resources problematisch. Aan 'the four R's' koppelt Wiley daarom in de Open Content discussie 'four F's':

- Freedom to copy;
- Freedom to modify;
- Freedom to redistribute;
- Freedom to redistribute modified versions.

Het doel van de Open Educational License is om onderwijsmakers te helpen om hun werk te voorzien van een licentie die eenvoudig te gebruiken is voor zowel de auteurs zelf als voor de gebruikers. Re-use, remix, rework en redistribute van een werk moeten frictieloos kunnen verlopen.

De licentie legt aan licentiegevers geen enkele restrictie op waardoor het gevaar van toevallige uitsluiting van groepen of personen die het materiaal willen gebruiken niet aan de orde is. Verder ondersteunt de licentie het remixen van materiaal zodat dit legaal gebruikt kan worden. De Open Educational License leunt zwaar op de bepalingen van de Creative Commons licenties. Er is slechts nog een concept van de licentie beschikbaar die nog niet bedoeld is om te gebruiken.

3.5 Licentie voorwaarden in de Berlin Declaration

Vele instellingen wereldwijd (waaronder alle Nederlandse universiteiten) hebben de Berlin Declaration ondertekend, daarmee aangevend dat men Open Access van wetenschappelijke informatie actief wil bevorderen. De Berlin Declaration⁵¹ stelt, twee voorwaarden: (1) het beschikbaar stellen van het materiaal onder in de Declaration omschreven (licentie)voorwaarden en (2) het deponeren van materiaal in een online repository van een organisatie die Open Access mogelijk wil maken.

Op basis van de licentievoorwaarden in de Berlin Declaration, verleent een auteur of rechthebbende alle gebruikers een vrij, onherroepelijk, wereldwijd, eeuwigdurend recht van toegang waarbij de auteur toestemming geeft tot verveelvoudiging, en openbaarmaking van de publicatie in elk digitaal medium voor elk verantwoordelijk doel. Tevens geeft hij daarbij toestemming tot het

⁴⁸ <http://opencontent.org/blog/archives/355>

⁴⁹ Met 'copyleft' worden licentiebepalingen aangeduid die ervoor zorgen dat gewijzigde versies van een vrij gelicentieerd werk weer onder een vrije licentie verspreid moeten worden. De Gelijk Delen voorwaarde van de Creative Commons licenties is een copyleft bepaling.

⁵⁰ <http://opencontent.org/blog/archives/355>

⁵¹ <http://oa.mpg.de/openaccess-berlin/berlindeclaration.html>

maken en verspreiden van afgeleide werken in onder vermelding van de naam van maker. Verder krijgt een gebruiker het recht om enkele fotokopieën te maken voor eigen gebruik.

Uit de bewoordingen van de licentie valt te concluderen dat het recht van gebruik zich voornamelijk afspeelt in de digitale omgeving. In de offline wereld mag een gebruiker slechts enkele kopietjes maken voor eigen gebruik. Hergebruik is verder enkel toegestaan indien dit geschiedt voor elk verantwoordelijk doel ('any responsible use'). Deze vage term kan leiden tot onduidelijkheid over de reikwijdte van het hergebruik. Gepleit wordt dan ook voor een duidelijke uitleg waarbij begrijpelijk wordt wat een gebruiker nu is toegestaan⁵².

Aan de tweede voorwaarde, het deponeren van materiaal in een repository, wordt in vrijwel alle gevallen voldaan, maar aan de licentievoorwaarde wordt minder aandacht geschonken. Zo zijn er nauwelijks institutional repositories te vinden die een licentie gebruiken voor het deponeren, om hiermee aan te geven hoe het materiaal dat opgeslagen is in de repository gebruikt mag worden. Als al via een licentie duidelijk gemaakt wordt dat het werk hergebruikt mag worden, dan is dit meestal een van de Creative Commons licenties en niet de door de Open Access verklaringen voorgeschreven licentie.

Het is op het eerste gezicht verwonderlijk dat een licentie die nadrukkelijk is geschreven voor het toegankelijk maken van materiaal dat in een repository wordt opgeslagen nauwelijks tot niet wordt gebruikt.

Ook in de ruim voorradige literatuur over Open Access wordt geen aandacht geschonken aan de licentievoorwaarden in de Berlin Declaration. Naar de redenen van het niet gebruiken van de licentie van de Berlin Declaration is het slechts gissen. Veel van het materiaal dat in repositories is opgeslagen betreft pre prints of post prints van artikelen die in wetenschappelijke tijdschriften gepubliceerd zijn. Het auteursrecht op deze artikelen ligt veelal bij een uitgever. Hergebruik is vaak slechts beperkt mogelijk door de strikte bepalingen over hergebruik van een uitgeefovereenkomst die aan de publicatie van een artikel ten grondslag liggen. De licentie van de Berlin Declaration kan in dit soort gevallen niet aan de publicatie worden gehecht omdat de auteur hiertoe geen bevoegdheden heeft. Hij beschikt in veel gevallen niet over het recht om zijn werk voor hergebruik beschikbaar te stellen. Verder laat de praktijk van wetenschappelijke publicaties veelal zien dat op wetenschappelijke publicaties wordt voortgebouwd maar dat deze niet aangepast of bewerkt worden. De vraag rijst dan ook of een ruime licentie zoals vereist door de Open Access verklaringen geaccepteerd wordt door de wetenschappers of dat zij deze negeren als zijnde niet van belang.

Een andere – aanvullende – verklaring kan liggen in het feit dat de licentievoorwaarden in de Berlin Declaration niet voldoende uitgewerkt zijn. Het betreft hier slechts een alinea tekst in (de totale Berlin Declaration past op een A4-pagina). Hiermee zijn de licentievoorwaarden in de Berlin Declaration in vergelijking met alle andere in dit document behandelde licenties erg rudimentair te noemen. Verder ontbreekt een werkende metadata implementatie van de licentievoorwaarden. Om deze redenen wordt geconstateerd dat deze licentie niet geschikt is voor het doel waar SURF naar streeft.

Aangezien deze voornamelijk technische gebreken lijkt het SURFdirect verstandiger de licentievoorwaarden in de Berlin Declaration niet als licentie per se maar als een set van minimum vereisten voor licenties voor open access publicaties te interpreteren. Van de hierboven beschreven Creative Commons Licenties voldoen twee (de Naamsvermelding en de Naamsvermelding – GelijkDelen Licenties) aan de in de Berlin Declaration vastgelegde voorwaarden. Het gebruik van de GeenAfgeleideWerken bepaling in de Creative Commons licenties is in strijd met de toestemming tot het maken en verspreiden van afgeleide werken en het gebruik van de NietCommercieel bepaling lijkt in strijd met de toestemming voor gebruik van open access werken 'voor elk verantwoordelijk doel'. Naast deze twee Creative Commons licenties voldoen ook de GFDL en de Open Educational Licentie aan de voorwaarden van de Berlin Declaration.

⁵² Hoorn, E., *Repositories*, [Copyright and Creative Commons for Scholarly Communication](#), Ariadne, Volume 45, October 2005

3.5.1 Open Data licenties

Open Data licenties zijn in vergelijking met Open Content licenties redelijk nieuw. Tot 2007 werden Open Content licenties voldoende geschikt geacht om toegang en vrij (her)gebruik van wetenschappelijke onderzoeksdata te waarborgen. Science Commons heeft een dergelijke aanbeveling in 2007 ingetrokken en een 'Protocol for Implementing Open Access Data'⁵³ gepubliceerd. Doel van dit protocol is het realiseren van interoperabiliteit van open wetenschappelijke data. Licenties die aan de voorwaarden van dit protocol voldoen kunnen van Science Commons het keurmerk 'Science Commons Open Access Data Mark' verkrijgen. Data(banken) die onder een licentie met dit keurmerk beschikbaar gesteld zijn, kunnen vrij gecombineerd worden met alle andere data(banken) die onder een licentie met dit keurmerk beschikbaar gesteld zijn. Op dit moment zijn er nog geen licenties (of andere juridische tools) aan te wijzen die het keurmerk hebben verkregen. Wel zijn er twee juridische instrumenten die conform het protocol ontwikkeld zijn en naar verwachting voor het keurmerk in aanmerking zullen komen: de Creative Commons Zero Waiver 1.0 Universal⁵⁴ en de Open Data Commons Public Domain Dedication and Licence⁵⁵. Beide instrumenten voldoen aan de kernvoorwaarden van het Science Commons protocol:

- Juridische instrumenten voor het beschikbaar stellen van Open Data, moeten afstand doen van alle op het opvragen en hergebruiken van data van toepassing zijnde intellectuele eigendomsrecht (auteursrecht, sui generis databankenrecht en alle andere wettelijke gronden voor bescherming van databanken);
- Er mogen geen vereiste aanvullende voorwaarden (zoals 'Gelijk Delen' of 'Naamsvermelding') gesteld worden;
- Er mogen geen contractuele voorwaarden opgesteld worden;
- Het protocol moedigt het opstellen van juridisch niet bindende citatienormen aan.

3.5.2 Open Data Commons Public Domain Dedication and Licence (ODC PDDL)

De Open Data Commons Domain Dedication and Licence is opgesteld door Jordan S. Hatcher⁵⁶. De licentie werd in maart 2008 gepubliceerd en vervangt de in september 2007 door Hatcher gepubliceerde Open Data Commons Databases licence. De ODC PDDL is opgesteld om aan de voorwaarden van het Science Commons protocol te voldoen. De ODC PDDL is voor wereldwijd gebruik bedoeld en bevat gelaagde bepalingen, die verschillen van nationale auteurs- en databanken wetgeving in acht nemen:

- Public Domain Dedication: De rechthebbende schenkt het werk aan het publiek domein en neemt afstand van alle auteurs- en sui generis databankrechten op het werk;
 - Er wordt afstand gedaan van bestaande als ook toekomstige rechten (inclusief de rechten van erfgenamen en (rechts)opvolgers);
- Afstand van auteurs- en sui generis databankenrecht: In het geval dat het niet mogelijk is het werk aan het publiek domein te doneren doet de rechthebbende afstand van alle huidige (en toekomstige rechten) die voortvloeien uit het auteursrecht en het sui generis databankenrecht:
 - De rechthebbende verklaart deze rechten niet uit te oefenen en doet afstand van het recht om deze te handhaven;
- Licentiëren van auteurs- en sui generis databankenrechten: In het geval dat noch donatie aan het publiek domein, noch volledige afstand van het auteursrecht en/of sui generis databankrecht mogelijk zijn, verstrekt de rechthebbenden een wereldwijde, niet-exclusieve licentie aan de gebruiker om het werk *om niet* te gebruiken gedurende de geldigheidsduur van de onderliggende auteurs- en databankrechten.

⁵³ <http://sciencecommons.org/projects/publishing/open-access-data-protocol/>

⁵⁴ <http://labs.creativecommons.org/licenses/zero/1.0/legalcode>

⁵⁵ www.opendatacommons.org/odc-public-domain-dedication-and-licence/

⁵⁶ www.opencontentlawyer.com

De ODC PDDL bevat verder speciale bepalingen omtrent de persoonlijkheidsrechten. Deze houden in dat waar mogelijk afstand wordt gedaan, een verklaring wordt gegeven deze niet uit te oefenen indien afstand niet mogelijk is. Deze bepalingen behouden persoonlijkheidsrechten voor in rechtssystemen waar noch afstand noch een verklaring om deze uit te oefenen toegestaan zijn. Door een werk onder de ODC PDDL aan te bieden kiest een rechthebbende de positie dat feitelijke informatie niet onder auteursrechtelijke bescherming valt ('Facts are free').

3.5.3 Creative Commons Zero Waiver (CC0 Waiver)

De Creative Commons Zero Waiver is gebaseerd op de Creative Commons Public Domain Dedication⁵⁷. Van de Public Domain Dedication is ook een aan het Nederlands auteursrecht aangepaste versie⁵⁸ beschikbaar, maar deze wordt nagenoeg niet gebruikt. Ook de Amerikaanse versie kent geen grote gebruikersgroep.

Met de CC0 Waiver, die per augustus 2008 als concept beschikbaar is (maar nog niet klaar voor gebruik)⁵⁹, heeft Creative Commons haar Public Domain Dedication zo aangepast dat zij aan de voorwaarden van het Science Commons protocol voor Open Data voldoet door naast het auteursrecht ook sui generis databankrechten en andere verwante rechten op te nemen. Ook is de CC0 Waiver voor wereldwijd gebruik bedoeld. De CC0 Waiver kent twee mechanismen om afstand van auteursrechten en databankrechten te doen:

- De rechthebbende doet afstand van alle huidige (en toekomstige rechten) die voortvloeien uit het auteursrecht en het sui generis databankenrecht;
- Indien het wettelijk niet mogelijk is om volledige afstand van het auteursrecht en/of sui generis databankrecht te doen, verstrekt de rechthebbende een wereldwijd geldige, niet-exclusieve licentie, aan de gebruiker om het werk *om niet* te gebruiken gedurende de geldigheidsduur van de onderliggende auteurs- en databankrechten.

⁵⁷ <http://creativecommons.org/licenses/publicdomain>

⁵⁸ <http://creativecommons.org/licenses/publicdomain/deed.nl>

⁵⁹ Verwacht wordt dat er eind 2008 een voor gebruik beschikbare nieuwe versie van de CC0 Waiver is

4 Toepassing van Open Content licenties op onderwijs- en onderzoeksmateriaal

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de voor- en nadelen van de verschillende Open Content licentie bepalingen in relatie tot de wensen en vereisten van het onderwijsveld besproken. De schrijvers beperken zich hierbij tot de zes standaard Creative Commons licenties. Zoals in het voorafgaande hoofdstuk besproken is gebruik van de GFDL niet (meer) relevant en verkeert de Open Educational License op dit moment in het conceptstadium. Met betrekking tot de Open Data licenties kan geconstateerd worden dat op dit gebied vergaande overeenstemming over de kenmerken van Open Data licenties bestaat. Deze vinden hun uitdrukking in het 'Science Commons Protocol for Implementing Open Access Data'. Dit protocol is het resultaat van een uitgebreid adviestraject met experts en gebruikers⁶⁰. Vanuit het oogpunt van de Nederlandse onderzoeksector lijkt het verstandig zich bij de in het protocol tot uitdrukking komende standaarden aan te sluiten. Verder lijkt het wijs om, met zicht op de problematiek van niet voor afstand vatbare persoonlijkheidsrechten en rechten in toekomstige exploitatievormen, voor implementaties van het Protocol te kiezen die hiermee expliciet rekening houden. Op dit moment lijkt de ODC PDDL daarom beter geschikt voor gebruik in Nederland dan de CC Zero Waiver.

Wat betreft de keuze van een Creative Commons Licentie, die bij de hierboven genoemde overwegingen, vereisten en voorwaarden aansluit, lijkt het ons verstandig om eerst op een aantal kritiekpunten in te gaan om vervolgens te onderzoeken welke van de zes Creative Commons licenties het best bij de doelstellingen van SURF aansluit.

4.2 Kritiek op de Creative Commons licenties

Er zijn verschillende rapporten verschenen waarin de voor- en nadelen van het gebruik van Creative Commons licenties voor onderwijsmateriaal worden onderzocht.

Het Britse TrustDR project⁶¹ (Trust in Digital Repositories) heeft in 2007 de voor- en nadelen van de Creative Commons licenties onderzocht. De onderzoekers concluderen dat inzet van de Creative Commons licenties in onderzoek en onderwijs zinvol is omdat ze het beheer van intellectuele eigendomsrechten sterk vereenvoudigen. Volgens de onderzoekers zijn de Creative Commons licenties in vergelijking met andere Open Content licenties bijzonder aantrekkelijk omdat ze vaak gebruikt worden, zij eenvoudig toe te passen zijn, keuzemogelijkheden voor licentiegevers bieden, en in machine leesbare versies beschikbaar zijn.

In hun in 2007 verschenen rapport, waarin de aan de Schotse wetgeving aangepaste licenties geanalyseerd worden, adresseren de onderzoekers echter ook een aantal nadelen van de licenties⁶². Sommige van deze nadelen zijn echter niet op de Nederlandse versie van de licenties van toepassing. Het gaat hierbij om drie centrale kritiekpunten die relevant zijn voor gebruik van de licenties in de onderwijs- en onderzoeksector:

1. De Creative Commons licenties zijn niet geschikt om databankrechten uit te oefenen;
2. De Creative Commons licenties hebben geen no-endorsement bepaling;
3. De Creative Commons licenties hebben een bepaling die gebruik van werken in verband met technische beschermingsmaatregelen (DRM) verbiedt.

⁶⁰ <http://sciencecommons.org/wp-content/uploads/freedom-to-research.pdf>

⁶¹ Casey, Proven et Dripps (2007) 'The Pros and Cons for using Creative Commons Licenses in Digital Teaching and learning materials'

⁶² idem 62, pag 5f.

Ad 1. De Creative Commons licenties zijn niet geschikt om databankrechten uit te oefenen.

Dit kritiekpunt is niet van toepassing op de Nederlandse versies van de Creative Commons licenties. De Nederlandse licenties zijn ook op de werken (databanken) of onderdelen van een werk die door het sui generis databankenrecht beschermd worden van toepassing. Dit is in de definitie van het begrip werk (het te licentiëren onderwerp) in de licenties vastgelegd:

'Werk': het auteursrechtelijk beschermde werk dat volgens de voorwaarden van deze Licentie wordt aangeboden. Voor de toepassing van deze Licentie wordt onder het Werk mede verstaan het fonogram, de eerste vastlegging van een film en het (omroep)programma in de zin van de Wet op de naburige rechten en de databank in de zin van de Databankenwet, voor zover dit fonogram, deze eerste vastlegging van een film, dit (omroep)programma en deze databank beschermd wordt krachtens de toepasselijke wet in de jurisdictie van de Gebruiker.

Door middel van de Creative Commons Licenties doet de licentiegever afstand van de, uit het sui generis databankenrecht voortvloeiende, rechten. Zo eindigt lid 3 ('Licentieverlening') met de volgende bepaling:

Voor zover de Licentiegever op basis van het nationale recht ter implementatie van de Europese Databankenrichtlijn over uitsluitende rechten beschikt, doet de Licentiegever afstand van deze rechten.

Verderop in de licentie kunnen we in hoofdstuk 4 ('Beperkingen') de volgende toelichting lezen:

Volledigheidshalve dient te worden vermeld, dat de hierboven vermelde beperkingen (lid 4(a) en lid 4(b)) niet van toepassing zijn op die onderdelen van het Werk die geacht worden te vallen onder de definitie van het 'Werk', zoals vermeld in deze Licentie, uitsluitend omdat zij voldoen aan de criteria van het sui generis databankenrecht krachtens het nationale recht ter implementatie van de Europese Databankenrichtlijn.

De Nederlandse Creative Commons licenties zijn dus expliciet geformuleerd om ook eventuele uit het sui generis databankenrecht voortvloeiende rechten uit te oefenen. Als onderdeel van alle zes licenties doet de licentiegever echter expliciet afstand van deze rechten. Deze aanpak is gekozen om de door de Europese Databankenrichtlijn toegevoegde complexiteit te neutraliseren en de Nederlandse licenties zo compatibel mogelijk te houden met licenties uit rechtssystemen zonder een sui generis databankenrecht. In lijn met het Science Commons Protocol for Implementing Open Access Data raadt Creative Commons Nederland echter gebruik van de standaard Creative Commons licenties voor het licentiëren van wetenschappelijke data en databanken af.

Ad 2. De Creative Commons licenties hebben geen no-endorsement bepaling.

Het voornoemde TrustDR rapport is gebaseerd op een analyse van de Schotse Creative Commons licenties versie 2.5. Een no-endorsement bepaling is pas met ingang van de in 2007 gelanceerde 3.0 versie van de Creative Commons licenties opgenomen. Reden hiervoor was ondermeer de vraag naar een dergelijke bepaling uit de onderwijssector en dan met name het MIT Open Courseware project⁶³. Met ingang van versie 3.0 is de tekst van de naamsvermelding voorwaarde als volgt aangepast:

Naamsvermelding: De Gebruiker dient bij het werk de door de maker of de Licentiegever aangegeven naam te vermelden (maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met uw werk of uw gebruik van het Werk).

⁶³ http://wiki.creativecommons.org/Version_3#MIT

In de licenties zelf is de volgende passage aan het einde van lid 4(b) opgenomen:

Volledigheidshalve dient te worden vermeld dat de Gebruiker uitsluitend gebruik mag maken van de naamsvermelding op de in dit artikel omschreven wijze teneinde te voldoen aan de naamsvermeldingsverplichting en, door gebruikmaking van zijn rechten krachtens deze Licentie, is het de Gebruiker niet toegestaan om op enigerlei wijze de indruk te wekken dat er sprake is van enig verband met, sponsorschap van of goedkeuring van de (toepasselijke) Maker, Licentiegever c.q. Naamsvermeldingsgerechtigden van de Gebruiker of diens gebruik van het Werk, zonder de afzonderlijke, uitdrukkelijke, voorafgaande, schriftelijke toestemming van de Maker, Licentiegever c.q. Naamsvermeldingsgerechtigden.

Ad 3. De Creative Commons licenties hebben een bepaling die gebruik van werken in verband met technische beschermingsmaatregelen (DRM) verbiedt.

Alle Creative Commons licenties bevatten een passage die het niet toestaat om het werk van technische beschermingsmaatregelen te voorzien waardoor de voorwaarden van de licentie dan wel de mogelijkheid van de ontvangers van het werk om de rechten krachtens de licenties uit te oefenen, worden beperkt:

Het is de Gebruiker niet toegestaan om het Werk te verspreiden, in het openbaar te tonen, op- of uit te voeren of on-line beschikbaar te stellen met toepassing van technologische voorzieningen waardoor de voorwaarden van deze Licentie dan wel de mogelijkheid van de ontvangers van het Werk om de rechten krachtens deze Licentie uit te oefenen worden beperkt.

Deze passage is binnen de onderwijssector controversieel omdat er is gesuggereerd dat het vanwege deze bepaling niet mogelijk is om Creative Commons gelicentieerde werken in een toegangsbeveiligde omgeving zoals een afgesloten digitale leeromgeving aan te bieden. Deze aanname berust echter op een verkeerde interpretatie van de bepaling. De bepaling is in eerste instantie bedoeld om het aanbrengen van technologische beschermingsmiddelen aan het gelicentieerde werk zelf te voorkomen, die het voor licentienemers onmogelijk zou maken om bepaalde door de licentie verstrekte rechten uit te oefenen. Bijvoorbeeld een kopieerbeveiliging die het onmogelijk maakt het werk verder te verspreiden. De passage in de licentie richt zich hierbij niet op de rechthebbende (licentiegever), maar op licentienemers die het werk onder de voorwaarden van de licentie verkregen hebben. Omdat de Creative Commons licenties niet-exclusief zijn, zijn licentiegevers vrij om eigen werken, die zij onder een Creative Commons licentie verspreid hebben, parallel met technologische voorzieningen te verspreiden die in strijd met de licentie bepaling zijn⁶⁴.

Ten tweede zijn afgesloten leeromgevingen niet per se 'technologise voorzieningen die de mogelijkheid van de ontvangers van het werk om de rechten krachtens de Creative Commons licentie uit te oefenen beperken'. Digitale leeromgevingen kenmerken zich door het feit dat zij toegang beperken tot binnen de leeromgeving aangeboden werken. Er bestaat echter geen recht op toegang tot een Creative Commons gelicentieerd werk. De Creative Commons licenties verlenen een aantal gebruiksrechten aan gebruikers van het gelicentieerde werk. Heeft een gebruiker een keer (rechtmatig) toegang tot een werk verkregen, dan mag hij het werk conform de voorwaarden van de licentie gebruiken⁶⁵.

⁶⁴ Zo zijn bijvoorbeeld sommige van de onder een CC licentie uitgebrachte songs van de WIRED CD (<http://creativecommons.nl/extra/wired-cd/>) in de Apple iTunes Music store als kopieerbeveiligde AAC+ (Apple Fairplay DRM) bestanden verkrijgbaar.

⁶⁵ Deze interpretatie wordt ook door Creative Commons in een FAQ entry op de Creative Commons website bevestigd: http://wiki.creativecommons.org/Frequently_Asked_Questions#What_happens_if_someone_tries_to_protect_a_CC-licensed_work_with_digital_rights_management_.28DRM.29_tools.3F

Voor gebruik van Creative Commons gelicentieerde werken in elektronische leeromgevingen betekent dit concreet:

1. Werken die door de rechthebbende (licentiegever) zelf in een elektronische leeromgeving geplaatst worden mogen, door gebruikers die toegang tot de leeromgeving hebben, conform de licentievoorwaarden gebruikt worden. Dit betekent dat de werken door hen ook buiten de leeromgeving verspreid mogen worden;
2. Creative Commons gelicentieerde werken van derden kunnen in besloten digitale leeromgevingen opgenomen worden (zolang alle licentiebepalingen nageleefd worden). Ook deze werken mogen door gebruikers die toegang tot de leeromgeving hebben conform de licentievoorwaarden gebruikt worden;
3. Het is niet mogelijk om toegang tot Creative Commons gelicentieerde werken tot een bepaalde groep gebruikers te beperken. Gebruikers verkrijgen door de licenties het recht het werk conform de voorwaarden van de licentie te verspreiden. De licentievoorwaarden hebben voorrang op eventuele beperkingen in de eventuele gebruiksvoorwaarden van de leeromgeving.

4.3 Onduidelijkheid omtrent de definitie van Niet Commercieel gebruik

Een ander vaak gehoord verwijt tegen de Creative Commons licenties is dat een van de standaard licentievoorwaarden (geen commercieel gebruik) op een onduidelijk gedefinieerd concept is gebaseerd. Niet-commercieel gebruik is noch door Creative Commons zelf, noch door de wetgever gedefinieerd. Als gevolg van het ontbreken van een definitie bestaat er bij licentienemers en licentiegevers onzekerheid met betrekking tot welke vormen van gebruik als niet-commercieel aangemerkt kunnen worden (en dus door de licenties met de NietCommercieel bepaling vrij zijn toegestaan). In de licenties bevinden zich de volgende bepalingen:

Het is de Gebruiker niet toegestaan om de krachtens artikel 3 aan de Gebruiker verleende rechten uit te oefenen op een wijze die in de eerste plaats is bedoeld voor of is gericht op zakelijk of persoonlijk financieel gewin.

Binnen de onderwijssector is met name de vraag van belang of gebruik van onder een Creative Commons NietCommercieel gelicentieerd werk, door onderwijsdoelstellingen *per se* (dus onafhankelijk van de vraag of deze voor profit of non profit instellingen zijn) als niet -commercieel aangemerkt kan worden. Deze interpretatie wordt door sommige licentiegevers zoals het MIT Open Courseware project gedragen⁶⁶. Een andere interpretatie gaat uit van de status van de gebruiker (individu, non profit instelling of profit instelling) en merkt alleen individuele gebruikers en non profit instellingen als mogelijke niet-commerciële gebruikers aan. Beide interpretaties gaan er verder van uit dat het aanbieden van gelicentieerd werk tegen betaling of andersoortige financiële vergoeding in strijd is met de niet-commercieel bepaling.

Creative Commons heeft in januari 2006 een document 'Draft non commercial guidelines'⁶⁷ gepubliceerd. Dit document is onlangs van de website verwijderd. Door de feedback op dit concept heeft Creative Commons besloten een studie uit te zetten die de verschillen onderzoekt tussen commercieel en niet commercieel gebruik van content. Onderzocht zal worden hoe de definities over deze begrippen in de verschillende communities worden uitgelegd. De uitkomsten van de Studie worden verwacht in 2009.

In deze onduidelijke situatie zijn grote licentiegevers overgegaan tot publicatie van eigen toelichtingen bij het begrip niet-commercieel en deze, op de door hun gelicentieerde, werken van toepassing te verklaren. Zo heeft het MIT voor het Open Courseware project een interpretatie gepubliceerd. Ook de recente samenwerkingsprojecten tussen Creative Commons Nederland en

⁶⁶ <http://ocw.mit.edu/OcwWeb/web/terms/terms/index.htm>

⁶⁷ http://wiki.creativecommons.org/DiscussionDraftNonCommercial_Guidelines

Buma/Stemra⁶⁸ en van Creative Commons Denemarken en Koda hanteren eigen toelichtingen bij het begrip niet-commercieel⁶⁹.

Makers van onderzoeks- en onderwijsmateriaal hebben vaak het angstbeeld dat derden goed verdienen aan het werk dat zij vervaardigd hebben⁷⁰. Deze angst kan bezworen worden door het gebruik van een Creative Commons die geen commercieel gebruik toestaat. Indien een derde partij mogelijkheden ziet om een werk of een product commercieel te gebruiken vervoegt hij zich bij de maker van een werk om toestemming te vragen. Deze kan dan alsnog zijn fiat geven indien het commerciële gebruik hem of haar aanstaat of indien hij of zij hieraan ook verdient.

In de praktijk blijkt echter dat het commerciële gebruik waar wetenschappers en docenten bang voor zijn weinig voorkomt. In het verleden zijn in het kader van de Digitale Universiteit projecten gefinancierd die onder andere publicaties, handreikingen en modellen hebben opgeleverd. Van een aantal van deze uitkomsten was het de bedoeling deze commercieel te exploiteren. In het enkele geval dat er commerciële interesse bestond liep dit veelal stuk op niet te onderschatten administratieve en juridische inspanningen. Ook het reviseren van de producten voor een commerciële markt vergt een inspanning van de maker of de rechthebbende waarvan de kosten in de meeste gevallen de baten te boven gaan.

Het bekendste voorbeeld van commercieel gebruik is het gratis overdragen van auteursrechten van een wetenschappelijk artikel aan een uitgever die het artikel meerwaarde geeft door het te bundelen in een tijdschrift, op te slaan in een databank of er additionele waarde aan toevoegt. Voor het tijdschrift of databank vraagt een uitgever een licentievergoeding waardoor hij eraan verdient. Tegen deze commerciële exploitatie bestaat bij wetenschappers weinig weerstand. Integendeel: het is vaak moeilijk hen te overtuigen om meer rechten in eigen hand te houden en hun auteursrechten niet over te dragen. Zij zien dat de toegevoegde waarde hen en hun wetenschappelijke omgeving ook verdiensten brengt, zij het dat dit niet altijd in geld is te incasseren. Verspreiding door commerciële uitgevers leidt tot meer aandacht voor de verspreide werken; en deze toegenomen aandacht kan tot meer citaties leiden.

In het kader van de onduidelijke situatie over het begrip NietCommercieel en de hierboven gegeven overwegingen lijkt gebruik van de NietCommercieel bepaling voor de beschikbaarstelling van onderzoek en onderwijsmateriaal twijfelachtig. Een oplossing zou een voor de volledige sector geldige toelichting bij het begrip niet-commercieel kunnen zijn. Een andere optie is het niet gebruiken van de NietCommercieel bepaling bij het licentiëren van onderwijs- en onderzoeksmateriaal. Met zicht op de laatste optie zijn met name de volgende overwegingen verder van belang:

- Onderzoekers en docenten zijn uiteindelijk gebaat bij een zo breed mogelijk gebruik van het door hun geproduceerde materiaal. Binnen de onderzoeksgemeenschap is dit inzicht in de vorm van verschillende reputatiesystemen voor citaten breed gedragen. Ook in het geval van onderwijsmateriaal door publieke onderwijsinstellingen vervaardigd, is een zo breed mogelijk gebruik wenselijk. Licentiebepalingen die de rechten voor commercieel hergebruik van onderzoeks- en onderwijsmateriaal voorbehouden zijn hier contraproductief;
- Aanvullend op deze overweging is het belangrijk zich te realiseren dat in de meeste gevallen wetenschappers (en dus in het verlengde onderwijs- en onderzoeksinstanties) hun inkomsten in eerste instantie niet uit publicaties verwerven maar via (vervolg) onderzoeksopdrachten. Bij het toekennen van onderzoeksopdrachten zijn zichtbaarheid en reputatie belangrijk en een zo breed mogelijke verspreiding van onderzoeks- en onderwijsmateriaal kan deze eigenschappen bevorderen. Daarbij valt aan te vullen dat met publiceren van wetenschappelijke publicaties an sich weinig valt te verdienen.
- Commerciële exploitatie wordt aantrekkelijk indien er aan een publicatie of aan een leermiddel waarde wordt toegevoegd. Aanvullende diensten of een overzichtelijke layout,

⁶⁸ http://www.ivir.nl/creativecommons/factsheet_en.pdf

⁶⁹ <http://lists.ibiblio.org/pipermail/cc-fr/2008-January/001132.html>

⁷⁰ Judith Schoonenboom, Creative Commons: afgeleide werken en commercieel gebruik als kansen, column SURFspace, <http://surfspace.nl/nl/Columns/pages/CreativeCommonsafgeleidewerkenencommercieelgebruikalskansen>

bundeling van overeenkomstige onderwerpen verlokken gebruikers tot betaling voor de toegevoegde waarde. Is deze er echter niet dan zal in veel gevallen een eindgebruiker de gratis publicatie downloaden.

4.4 Afgeleide werken van onderwijs en onderzoeksmateriaal

Tenslotte verdient de vraag naar het toestaan van afgeleide werken de aandacht. Zoals hierboven aangegeven kennen de Creative Commons Licenties drie verschillende benaderingen met betrekking tot het vervaardigen van afgeleide werken door derden.

Onder de default regel is het maken van afgeleide werken toegestaan (onder dezelfde voorwaarden die op het verspreiden van het oorspronkelijke werk van toepassing zijn). Indien de licentiegever voor de 'GeenAfgeleide' werken bepaling gekozen heeft is het maken van afgeleide werken niet toegestaan (tenzij dit onder bestaande auteursrechtelijk uitzonderingen valt). Indien de licentiegever voor de GelijkDelen bepaling gekozen heeft, moeten afgeleide werken onder de zelfde licentievoorwaarden verspreid worden als het oorspronkelijke werk. Ieder gebruik van onder een GelijkDelen licentie⁷¹ gelicentieerd werk die niet onder bestaande auteursrechtelijke beperkingen valt vereist dat het afgeleide werk onder een Creative Commons GelijkDelen licentie gepubliceerd dient te worden. In sommige gevallen zal dit een reden zijn om dergelijk gelicentieerd materiaal niet te gebruiken. Dit betekent dat zowel de GeenAfgeleide Werken bepaling als ook de GelijkDelen bepaling beperkingen voor toegang tot en gebruik van onderzoeks- en onderwijsmateriaal opleveren.

Beperkingen of voorwaarden voor het maken van afgeleide werken zijn ook uit een ander gezichtspunt problematisch. Het maken van afgeleide werken is een essentieel onderdeel van zowel het wetenschappelijke proces als ook van leerprocessen. Het bewerken van onderwijs en onderzoeksmaterialen is vanuit dit perspectief gelijk te stellen aan het verder ontwikkelen van ideeën en theorieën. Beperkingen op het maken van afgeleide werken zijn daarom in strijd met bestaande omgangsregels binnen het veld. Wel zijn er door specifieke onderzoeks- of onderwijscommunities gedragen regels voor de omgang met en het maken van afgeleide werken nodig. De Creative Commons licenties leveren hiervoor een belangrijke bouwsteen: Alle vier licenties die het maken van afgeleide werken toestaan vereisen dat bij afgeleide werken duidelijk vermeld wordt dat het nieuwe werk een afgeleid werk van het oorspronkelijke werk van de oorspronkelijke maker(s) is⁷². Hiermee sluiten deze Creative Commons licenties goed bij bestaande reputatiesystemen aan.

⁷¹ dit is ook het geval voor materiaal dat onder de GFDL gelicentieerd is

⁷² <http://mollykleinman.com/2008/08/15/cc-howto-1-how-to-attribute-a-creative-commons-licensed-work/>

5 Conclusies en aanbevelingen

Opslag in repositories

Onderwijs- en onderzoeksmateriaal worden meer en meer geplaatst in een repository of een digitale kennisbank van een instelling. Betrof dit in het verleden voornamelijk wetenschappelijke publicaties afkomstig van wetenschappelijke medewerkers, het heden en de toekomst zijn erop gericht zoveel mogelijk verschillend materiaal in de digitale bewaarplaatsen onder te brengen. De repositories zullen worden gevuld met scripties en kennisproducten van studenten van instellingen, complexe documenten (publicaties met onderliggende data en/of gebruikt beeld- en geluidsmateriaal), audio- en filmmateriaal, wetenschappelijke data en onderwijsmateriaal dat ook weer is opgebouwd uit verschillende werken.

Hergebruik

Het opnemen en bewaren van dit materiaal in de repository leidt er echter nog niet toe dat dit materiaal door derden gebruikt en hergebruikt kan worden als in het hoger onderwijs wenselijk zou zijn. Gebruik zoals in de Auteurswet toegestaan wordt is gangbaar maar het hoger onderwijs is gebaat bij hergebruik dat meer omvat dan citeren of opnemen in een syllabus of reader, . Bewerken van materiaal, materiaal opnemen in elektronische leeromgevingen opnemen en/of onderdeel laten uitmaken van reeds bestaande werken past beter in moderne leer- en onderzoeksvormen.

Dat eventuele gebruikers meer rechten krijgen met betrekking tot het in een repository opgenomen werk moet echter uit het werk zelf blijken: aan het werk moet een licentie gehecht worden die mogelijke gebruikers op de hoogte stelt hoe zij een bepaald werk mogen gebruiken. Een ruimer hergebruik van materiaal wordt door velen gewenst. Vrije toegang tot en vrij hergebruik van onderwijs- en onderzoeksmateriaal is een wereldwijde beweging die tot uiting komt in diverse verklaringen over Open Access en open educational resources die door zeer veel organisaties en individuen ondertekend en ondersteund worden.

Uitgangspunt voor hergebruik zijn de voorwaarden die door de Berlin Declaration en de Cape Town Declaration hieraan worden gesteld.

Motieven

De motieven om leermiddelen of onderzoeksmateriaal te delen zijn divers. In veel gevallen is het uitgangspunt dat wat met publieke middelen is gefinancierd ook publiek toegankelijk moet zijn. Ook willen instellingen een einde maken aan verspilling van tijd en geld doordat op meerdere plaatsen min of meer hetzelfde materiaal ontwikkeld wordt.

Licenties

Voor het delen van materiaal zijn verschillende licenties ontwikkeld. De meeste licenties kennen een Amerikaanse oorsprong die bepaalde gevallen zoals in het geval van Creative Commons aan de Nederlandse wetgeving zijn aangepast. Hoewel er verschillende licenties in omloop zijn die materiaal 'open' maken zijn niet alle licenties even geschikt voor gebruik in het hoger onderwijs.

Standaard licentie

SURF streeft ernaar om de samenwerking in het hoger onderwijs te vereenvoudigen. Dit kan bereikt worden door het toepassen van open standaarden en deze te bevorderen. Een zogenaamde Open Content licentie is te kenschetsen als een open standaard die SURF wil stimuleren, zowel nationaal als ook internationaal. Het gebruik van een standaardlicentie levert voordelen op doordat gebruikers, makers en instellingen weten wat zij kunnen verwachten en zij niet iedere keer opnieuw de voorwaarden hoeven te bepalen en uit te schrijven waaronder materiaal beschikbaar wordt gesteld.

Voorwaarden

Met betrekking tot het gebruik van een Open Content licentie acht SURF het wenselijk dat aan enige voorwaarden wordt voldaan. De keuze voor een Open Content licentie moet zodanig zijn dat

het toepassen van deze licentie toekomstig gebruik van het materiaal dat in de digitale bewaarplaatsen is opgenomen en toegankelijk wordt gemaakt en kan worden gemaakt niet belemmerd wordt door te strikte voorwaarden. Hieronder valt dat er nu en in de toekomst diensten moeten kunnen worden ontwikkeld op de gegevens, data en het overige materiaal dat in de repositories is opgenomen. Ook moet bij de keuze van een licentie meewegen dat het materiaal in de repositories vindbaar moet zijn. Daarom is het van belang dat een licentie in een machineleesbare versie wordt aangeboden. Verder is het van belang dat de Open Content licentie voor 80% van de werken die in een repository worden opgenomen te gebruiken valt en dat er niet te veel uitzonderingen op het gebruik van een gekozen licentie zijn. Tenslotte stelt SURF als voorwaarde dat de licentie zowel in het hoger beroepsonderwijs als het wetenschappelijk onderwijs te gebruiken valt.

Verschillende licenties

Van de in dit rapport behandelde Open Content licenties waaronder verschillende soorten materiaal beschikbaar kunnen worden gesteld, worden enkele licenties niet geschikt bevonden of voldoen zij niet aan de voorwaarden zoals hierboven gesteld.

De **GNU Free Documentation License** (GPL) bestaat enkel in een Engelse versie en wordt door een belangrijke gebruiker ervan (de online encyclopedie Wikipedia) als niet geschikt geacht voor het vrij verspreiden voor beeldmateriaal. Verder bestaat er van deze licentie geen gestandaardiseerde machineleesbare versie. Omdat de Wikimedia Foundation heeft aangegeven over te willen stappen naar een Creative Commons licentie, lijkt het geen goede optie deze licentie in te voeren voor gebruik van materiaal in het hoger onderwijs.

De **Open Educational License** lijkt een goede optie omdat deze juist ontwikkeld is voor het onderwijs om ondervonden nadelen van de Creative Commons licenties te ondervangen. Echter het nadeel van de licentie is eveneens dat deze enkel in het Engels beschikbaar is en er geen aan het Nederlandse auteursrecht aangepaste versie bestaat. Een ander nadeel betreft het feit dat deze licentie nog in een conceptueel stadium verkeert waardoor het gebruik van de licentie nog geen gemeengoed is en ervaringen met deze licentie nog niet voorhanden zijn. Omdat, zoals de naam al aangeeft, het een licentie betreft die voor onderwijsmateriaal bestemd is, is het de vraag of deze licentie kan voldoen aan de eis dat de licentie zowel in het hoger beroepsonderwijs als het wetenschappelijk onderwijs te gebruiken valt.

Voor onderwijs- en onderzoeksmateriaal lijkt één van de **Creative Commons licenties** een goede kandidaat. Structureel sluiten de Creative Commons Licenties goed aan bij de licenties die SURFdirect ontwikkeld heeft: de Licentie tot Publiceren⁷³ en Licentie tot Deponeren⁷⁴. Een Creative Commons licentie is het sluitstuk van een trits licenties die open toegang en hergebruik van materiaal dat binnen instellingen van hoger onderwijs geproduceerd wordt regelen en waarbij de allocatie van auteursrechten over de diverse betrokkenen zodanig geregeld is dat iedere betrokkene die rechten kan uitoefenen die voor hem of haar van belang zijn.

Aanbeveling

Gezien de voorwaarde van SURF dat de keuze voor een licentie geen hindernissen moet opwerpen voor toekomstig gebruik van de repositories en mogelijk te ontwikkelen diensten die aangeboden worden, is het een logische keuze om de meest liberale Creative Commons licentie aan te bevelen, namelijk Creative Commons Naamsvermelding 3.0 Nederland Licentie. Op basis van deze licentie mag een gebruiker een werk kopiëren, verspreiden en doorgeven en afgeleide werken maken en distribueren onder voorwaarde van naamsvermelding van de maker. Deze licentie staat commercieel gebruik en afgeleide werken vrij toe, zolang gebruikers aan de voorwaarden omtrent naamsvermelding voldoen. Hieronder valt niet alleen het vermelden van de naam van de maker of een andere door de licentiegever aangewezen persoon of instelling (zoals Universiteit of Journal) maar ook de verplichting om afgeleide werken duidelijk als zodanig aan te wijzen. Hiermee is de Creative Commons Naamsvermelding Licentie voldoende flexibel om aan de eisen van verschillende constellaties binnen het hoger onderwijs te voldoen.

⁷³ <http://copyrighttoolbox.surf.nl/copyrighttoolbox/authors/licence/>

⁷⁴ www.surffoundation.nl/smartsite.dws?ch=aho&id=12625

Voordelen

Voordelen van de Creative Commons licenties zijn, dat zij beschikbaar zijn in drie verschillende vormen waaronder de versie voor niet-juristen en de door machine leesbare versie. Hierdoor wordt de vindbaarheid van het materiaal dat opgeslagen is in de repositories vergroot. Bovendien is het eenvoudig om de licentie te gebruiken. Een ander voordeel is dat de Creative Commons bekender zijn dan de meeste andere Open Content licenties en er veel materiaal beschikbaar is ter ondersteuning.

Geen GeenAfgeleide werken

SURFdirect wil nadrukkelijk niet kiezen voor de optie GeenAfgeleide werken. Het is immers de bedoeling dat werken bewerkt en hergebruikt worden op alle mogelijke manieren. Hergebruik van wetenschappelijke publicaties kent zijn eigen mores zoals citeren, die voldoende stevig zijn om te dit niet extra te benadrukken met een specifiek hierop toegesneden licentie.

Niet NietCommercieel

SURFdirect onderkent dat de mogelijkheid om een werk commercieel te gebruiken, bedenkingen kan opwerpen of weerstand kan wekken in het onderwijsveld. Dit kan een reden zijn waardoor de licentie mogelijk niet gebruikt zou gaan worden. De optie NietCommercieel acht SURFdirect echter minder wenselijk omdat juist het door SURF voorgestane dienstenmodel doorgaans een commerciële component zal kennen. Dit dienstenmodel biedt ruimte voor al dan niet commerciële partijen om diensten te ontwikkelen die gebaseerd zijn op het materiaal dat in de repositories is opgeslagen en toegankelijk wordt gemaakt. Bovendien maakt de toegevoegde waarde die zo'n dienst kan bieden, de commerciële belangen vaak realistisch.

Bovendien is SURFdirect van mening dat innovatie in een kennissamenleving, die mogelijk wordt gemaakt door het bestaan van repositories, veelal zijn oorsprong vindt in interessante commerciële projecten die hiervan gebruik maken.

Verder is SURFdirect van mening dat de werkelijkheid is dat derde partijen verdienen aan werken van een ander door waarde toe te voegen aan deze producten door bijvoorbeeld bundeling of betere zoekmogelijkheden of door diensten rondom een werk te ontwikkelen. Deze praktijk die we bij uitgevers tegenkomen is hiervan een goed voorbeeld. Een ander argument voor de aanbeveling van enkel naamsvermelding is de praktijk dat de administratieve en juridische kosten hoger zijn dan de baten die commerciële exploitatie door een instelling oplevert bij commercieel gebruik van werken en producten vervaardigd in onderzoek en onderwijs door de oorspronkelijke makers.

Om het gebruik van de door SURFdirect aanbevolen licentie te bevorderen wenst zij in samenwerking met het hoger onderwijsveld voor de volledige sector een toelichting te ontwikkelen voor het gebruik van het begrip niet-commercieel in verband met onderwijs en onderzoeksmateriaal.

Interoperabiliteit van open data

Voor het (her)gebruik van data beveelt SURFdirect een licentie aan die voldoet aan het Science Commons Protocol for Implementing Open Access Data waardoor de interoperabiliteit van open wetenschappelijke data wordt gerealiseerd. Hiervoor zouden twee licenties in aanmerking kunnen komen: de Open Data Commons Public Domain Dedication and Licence, en de Creative Commons Zero Waiver. Gezien de nauwe verwevenheid met de Creative Commons licentie die SURFdirect aanbeveelt voor het hergebruik van onderwijs- en onderzoeksmateriaal meent SURFdirect dat deze laatste licentie geschikt aanbevelenswaardig zou kunnen zijn voor het gebruik met wetenschappelijke data. Echter omdat de licentie slechts in concept beschikbaar is zal SURFdirect in een later stadium deze aanbeveling opnieuw bezien en over de uitkomsten hiervan het hoger onderwijsveld nader informeren.

Bewustwordingscampagne

Tenslotte wordt aanbevolen dat SURFdirect een gedegen bewustwordingscampagne opzet om de Creative Commons licenties aan het veld uit te leggen en bekend te maken.

Bijlage 1: vragenlijst

Onderstaande vragenlijst is rondgestuurd aan de diverse communities in onderwijs en onderzoek die SURFdirect kent.

Algemene vragen	
Functie docent/onderzoeker/lector/anders	
Type instelling hogeschool/universiteit/anders	
Vragen over hergebruik van onderzoeks- en onderwijsmateriaal	
Bestaan er binnen uw instelling richtlijnen over hergebruik van onderzoeks- en onderwijsmateriaal?	ja/nee
Vragen over beschikbaarstellen eigen materiaal	
Stelt u materiaal door u geproduceerd aan derden beschikbaar?	ja/nee
Welke soorten van materiaal stelt u of zou u aan derden beschikbaar willen stellen?	
leermiddelen	ja/nee
datbanken	ja/nee
ruwe onderzoeksdata	ja/nee
wetenschappelijke publicaties	ja/nee
anders, namelijk	
Aan wie stelt u dit materiaal beschikbaar?	
collega's	ja/nee
studenten	ja/nee
iedere geïnteresseerde	ja/nee
anders, namelijk	ja/nee
Mogen derden uw werk als onderdeel van of in combinatie met een ander werk gebruiken?	ja/nee
Mogen derden uw materiaal bewerken en dit als onderdeel van hun eigen werk beschikbaar stellen?	ja/nee
Vragen over gebruik van materiaal van derden	
Gebruikt u materiaal dat door anderen dan uzelf gemaakt is?	ja/nee
Op welke manier zet u dit materiaal van derden in?	
citeren	ja/nee
verwijzen via link	ja/nee
opname in reader	ja/nee
videocollege	ja/nee
gebruik in elektronische leeromgeving	ja/nee
anders, namelijk	
Op welke manier wilt u materiaal hergebruiken?	
bewerken	ja/nee

onderdeel maken van eigen werk	ja/nee
citeren	ja/nee
opname in reader	ja/nee
opname in elektronische leeromgeving	ja/nee
anders, namelijk	
Commercieel gebruik	
Welke vormen van commercieel gebruik van uw materiaal denkt u dat er mogelijk zijn?	
uitgeven door commerciële uitgevers	ja/nee
opnemen in databanken	ja/nee
aanbieden op websites in verbinding met reclame	ja/nee
anders, namelijk	
Er zijn Creative Commons licenties die alleen niet commercieel gebruik van een werk toestaan. Wilt u deze beperking van toepassing laten zijn op uw materiaal?	ja/nee
Zo ja op welke soorten materiaal?	
leermiddelen	ja/nee
databanken	ja/nee
ruwe onderzoeksdata	ja/nee
wetenschappelijke publicaties	ja/nee
anders, namelijk	
Vragen over Creative Commons	
Bent u bekend met de Creative Commons licenties?	ja/nee
Hebt u weleens een Creative Commons licentie aan eigen materiaal gehecht?	ja/nee
Indien u een Creative Commons licentie hebt gebruikt, aan wat voor soort materiaal hebt u deze gehecht?	
wetenschappelijke publicatie	ja/nee
beeld- en/of geluidmateriaal	ja/nee
ruwe onderzoeksdata	ja/nee
leermiddelen	ja/nee
anders, namelijk	

6 Resultaten van de verkenning

De vragenlijst (zie bijlage 1), die aan diverse betrokkenen in het hoger onderwijs is toegezonden, stelt expliciet vragen over de soorten materiaal die in onderwijs en onderzoek gebruikt worden, voor welk doel en op welke manier. In totaal hebben de schrijvers van het rapport tien volledig ingevulde vragenlijsten ontvangen. Vanwege deze lage respons kunnen op basis van de vragenlijst slechts enkele tendensen gesignaleerd worden. Toch geven de resultaten enkele indicaties met betrekking tot de opstelling van onderwijspersoneel en onderzoekers ten opzichte van hergebruik van onderwijs en onderzoeksmaterialen:

Beschikbaarstelling van eigen materiaal

Het merendeel van de respondenten (7 van 10) stelt materiaal voor hergebruik beschikbaar waarbij het gaat om leermiddelen, databanken en publicaties. Ruwe onderzoeksdata worden door 2 respondenten beschikbaar gesteld. Alle respondenten staan gebruik van het materiaal in combinatie met of als onderdeel van andere werken toe. Redistributie (opnieuw beschikbaar stellen door derden) van het materiaal wordt door de helft van de respondenten toegestaan.

Hergebruik van materiaal van derden

Alle respondenten geeft aan materiaal van derden te gebruiken (citeren 10, verwijzen via link 8, opname in reader 6, opname in leeromgevingen 5, video colleges 1). Met betrekking tot de gebruiksvoorwaarden van materiaal van derden geven 8 respondenten aan materiaal te willen bewerken of in hun eigen werk te willen integreren. 7 respondenten wil materiaal van derden in readers kunnen opnemen en 8 wensen materiaal van derden in elektronische leeromgevingen te kunnen gebruiken.

Commercieel hergebruik door derden

Over het algemeen zijn de respondenten sceptisch over mogelijkheden voor commercieel hergebruik van hun materiaal door derden. Slechts 2 denken dat hun materiaal door commerciële uitgeverij uitgegeven zou kunnen worden of dat hun werk op websites met reclame zou kunnen worden aangeboden. Echter, 8 respondenten zijn van mening dat opname in commerciële databanken mogelijk is.

Bekendheid met Open Content Licenties

Tenslotte is in de verkenning gevraagd naar de bekendheid van de Creative Commons licenties. Slechts 4 respondenten geeft aan de Creative Commons licenties te kennen (2 van de 10 respondenten hebben in het verleden Creative Commons licenties gebruikt). 5 van hen geven aan dat zij materiaal onder een licentie beschikbaar zouden willen stellen die alleen niet commercieel (NC) gebruik toestaat. Alleen in het geval van de ruwe onderzoeksdata is er een respondent die de NC bepaling niet zou willen toepassen en een tweede die twijfels uit (weet niet).

Op basis van de zeer beperkte respons zijn er toch wel enkele tendensen aan te wijzen. Zowel het delen van eigen materiaal, als ook het hergebruiken van materiaal van anderen, lijkt binnen het veld geaccepteerd. Wel lijkt de wens om materiaal te hergebruiken sterker te zijn dan de bereidheid om eigen materiaal beschikbaar te stellen. Een interessante uitzondering zijn ruwe onderzoeksdata. Hierbij is de bereidheid om te delen het hoogst en het is de enige vorm van materiaal waarvan (een minderheid van de ondervraagden) commercieel hergebruik door derden wil toestaan.

Deze trends komen globaal overeen met uitkomsten van een onlangs gepubliceerd Australisch onderzoek over wetenschappelijk schrijverschap, uitgeefovereenkomsten en Open Access⁷⁵. Uit de uitkomsten van dat onderzoek bleek dat 57% van de respondenten van het onderzoek aangaven dat zij eindgebruikers willen toestaan om een item te hergebruiken voor wetenschap of niet-commercieel gebruik, dit werk te verspreiden op een niet commerciële basis of een link aan te leggen naar de repository waar het werk is opgeslagen.

⁷⁵ Austin, A, M. Hefferman, N. David, [Academic authorship, publishing agreements and Open Access: Survey results](#), The OAKlaw Project, Queensland University of Technology, May 2008

Ook valt te concluderen dat de Creative Commons licenties binnen het onderwijs- en onderzoeksveld onvoldoende bekend zijn. Een minderheid van de respondenten is van het bestaan van deze standaardlicenties op de hoogte en slechts twee respondenten hebben deze licenties gebruikt.

Desondanks biedt deze situatie ruimte om de doelstellingen van dit onderzoek te realiseren. Er bestaan binnen het onderwijs en onderzoeksveld op dit moment nog geen algemeen erkende richtlijnen voor hergebruik van onderzoek en onderwijsmateriaal. Uit de antwoorden op de vragenlijst blijkt dat binnen 50% van de instellingen wel richtlijnen voor hergebruik van onderwijs en onderzoeksmateriaal bestaan, maar dat dit niet altijd algemeen erkende richtlijnen betreft. In een situatie waarin bijna alle respondenten hergebruik van hun materiaal willen toestaan en zelf materiaal van derden willen hergebruiken, is er duidelijk behoefte aan richtlijnen die deze processen zo transparant, gemakkelijk en uitgebalanceerd mogelijk maken.

Er is ruimte voor afspraken binnen de sector en met de, uit dit onderzoek voortkomende, aanbevelingen wil SURFdirect een bijdrage leveren aan het realiseren van algemeen erkende richtlijnen..